

BRANKO PETRANOVIĆ, AVNOJ — REVOLUCIONARNA SMENA VLASTI 1942—1945, Beograd 1976, 382 str.

Izdavačko poduzeće »Nolit« iz Beograda započelo je pokretanjem 1976. biblioteke »Istorija« pažnje vrijednu djelatnost sistematskog izdavanja historijskih djela. Među prvim izdanjima u toj biblioteci je i knjiga B. Petranovića.

B. Petranović je jedan od najboljih poznavalaca najnovije povijesti jugoslavenskih naroda, autor nekoliko knjiga te velikog broja rasprava, studija i članaka u kojima razrađuje problematiku narodnooslobodilačkog rata, socijalističke revolucije i socijalističkog razvoja u poslijeratnim godinama te metodološka pitanja suvremene historije.

Knjiga »AVNOJ — Revolucionarna smena vlasti 1942—1945« veoma je važan prinos razmatranju problematike socijalističke revolucije u Jugoslaviji. Petranović je nadmašio u historiografiji ponajviše zastupanu samo državnopravnu i uopće jednosmjernu analizu AVNOJ-a, te je, koristeći se novim historijskim spoznajama o Jugoslaviji u ratnim godinama, novim dokumentima o AVNOJ-u i tek danas pristupačnim dokumentima iz inozemnih arhiva, ostvario vrijedan sintetski rad. Težište je njegova djela prvenstveno na ispitivanju, kako sam kaže, »porekla i evolucije najvišeg organa narodnooslobodilačkog pokreta i nove Jugoslavije u okvirima opšteg razvitka narodnooslobodilačke borbe, dinamike društveno-političkih promena u toku rata i raslojavanja fronta kontrarevolucije« (7). Dakako, u to je razmatranje uključio i splet raznovrsnih međunarodnih odnosa, veza, utjecaja i okolnosti. Takav pristup omogućio mu je da i neke poznate činjenice unese u šire tokove, da dađe sadržajnu i potpuniju interpretaciju.

Veoma je uspješno prikazao ulogu i djelovanje Komunističke partije Jugoslavije kao novog povijesnog subjekta sposobnog da na temeljima stečenog historijskog iskustva preuzme, unatoč građanskim snagama anglo-američke i fašističke orijentacije, vodstvo naroda i narodnosti Jugoslavije u ratu između snaga demokracije i fašizma. Predočio je svu složenost sukoba NOP-a s četnicima i uopće snagama građanske kontrarevolucije, napose u uvjetima britanske politike očuvanja građanskog sustava u Jugoslaviji. Pokazao je da je NOP osnivanjem narodnooslobodilačkih odbora kao organa NOB-e i novih ustanova vlasti od prvih dana ustanka suštinski mijenjao bit Jugoslavije. Stvaranjem pak AVNOJ-a, koji je viši stupanj u razvoju narodne vlasti, došao je do punog izražaja princip suvereniteta naroda i prava na samoodređenje. Petranović je pažljivo razradio i složenu problematiku pripremanja i ostvarenja državnopravne osnovice s kojom je rukovodstvo NOP-a povelu borbu za međunarodno legaliziranje unutrašnjih promjena u Jugoslaviji, a da pri tom nije dovelo do nepomirljivih sukoba sa saveznicima u antihitlerovskoj koaliciji. Cjelokupni tekst, pregledno i čitko napisan, B. Petranović je rasporedio u četiri osnovne cjeline. Građanske snage i saveznici prema ustanku; Osnove nove Jugoslavije; Najviša vlast federacije; Međunarodno priznanje. Na kraju je iscrpan pregled izvora i literature.

Knjigu B. Petranovića možemo bez dvojbe ubrojiti u zasad još malobrojna djela jugoslavenske historiografije o najnovijoj povijesti koja nagovještavaju novi stupanj u njezinu razvoju, obilježen ne samo utvrđivanjem i rekonstrukcijom činjenica i pojava nego i sintetskim interpretiranjem i objašnjavanjem historijskih procesa.

M. Maticka

DVIJE KNJIGE PETRA STRČIĆA

Izvori za povijest NOR-a i socijalističke revolucije u Hrvatskom primorju pohranjeni su u fondovima nekih arhiva i fundusima nekih muzeja narodne revolucije. Disperzija građe do koje je stjecajem prilika došlo, otežava istraživanje događaja iz najnovije povijesti Hrvatskog primorja. Zato je hvale vrijedno nastojanje Petra Strčića da tu građu sabere, objavi i tako je približi kako znanstvenicima tako i široj javnosti.

Petar Strčić je do sada objavio dvije knjige građe, i to: »Primorski vjesnik 1941.« — Izbor članaka o Hrvatskom primorju, Istri i Gorskom kotaru, i »Zapisnici sjednica Okružnog narodnooslobodilačkog odbora za Hrvatsko primorje 1943 — 1945. godine«.

Knjigu »Primorski vjesnik 1941.« je 1972. izdao Muzej narodne revolucije u Rijeci koji u svom fundusu čuva trinaest od ukupno četrnaest izašlih brojeva ovog lista. Prvi broj nije sačuvan, a drugi broj pod nazivom »Crveni vjesnik« objavljen je 17. kolovoza 1941. Od trećeg broja koji je izašao 24. kolovoza 1941. list mijenja ime u »Primorski vjesnik«. Taj je naziv zadržao sve do svoga posljednjeg, četrnaestog broja koji je izašao 8. prosinca 1941.

U knjizi nisu objavljeni sačuvani primjerci lista u cjelini, već je autor izvršio izbor i objavio 31 članak ili izvod iz pojedinih općenitih napisa koji se odnose na Hrvatsko primorje, Istru i Gorski kotar. Svi objavljeni članci i izvodi popraćeni su bilješkama i komentarima ukoliko ih je autor smatrao neophodnim.

U uvodu je autor dao kratak prikaz događaja u Hrvatskom primorju 1941. da bi tako mogao objasniti motive zbog kojih je organizacija KPH na Sušaku (danas istočni dio grada Rijeke) odlučila izdavati ilegalni list. Oslanjajući se na škrtu izvornu građu, koristeći se sjećanjima učesnika i postojećom literaturom, Strčić je pokušao naći objašnjenje za promjenu naziva lista »Crveni vjesnik« u »Primorski vjesnik«, nastojao utvrditi izdavača koji se mijenjao u toku izlaženja lista, pokušao utvrditi članove redakcije, način raspačavanja i uzrok obustave lista. Budući da

u knjizi nije objavljen sadržaj sačuvanih primjeraka lista u cjelini, u uvodu je upozoreno na nastojanje izdavača da list izlazi redovito kao tjednik, u čemu se nije uvijek uspijevalo. Ukazano je i na nastojanje redakcije da list uredi profesionalno novinarski, tj. da list ima svoj uvodnik, komentare, osvrte, vijesti, bilješke itd., u čemu je bio postignut zavidan nivo.

Prava je šteta što objavljivanje ove građe nije izvršeno u cjelini, jer je »Primorski vjesnik« jedan od rijetkih ilegalnih listova izdanih 1941. na neoslobodjenom području. Pored toga, sačuvani primjerci su unikati, pa već i zbog toga zavređuju da budu u cjelini objavljeni.

Druga knjiga građe, »Zapisnici sjednica Okružnog narodnooslobodilačkog odbora za Hrvatsko primorje 1943 — 1945. godine«, izašla je 1975. kao posebno izdanje Historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu. U toj knjizi je Petar Strčić objavio 33 dokumenta od kojih su 14 zapisnici sjednica ONOO-a za Hrvatsko primorje, a preostalih 19 zapisnici sjednica nekih organa ONOO-a, ili izvještaji ONOO-a upućeni ZAVNOH-u. Autor se, dakle, sadržajem ponešto udaljio od naslova knjige, ali je za to imao opravdani razlog. Naime, u knjizi su objavljeni zapisnici sjednica ONOO-a do kojih je on došao u Historijskom arhivu — Rijeka, Historijskom arhivu — Pazin, Arhivu Hrvatske — Zagreb, Arhivu Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske — Zagreb, Arhivu Vojnohistorijskog instituta — Beograd i Muzeju narodne revolucije — Rijeke, što još uvijek ne znači da je našao sve sačuvane zapisnike sjednica ONOO-a. Pored toga, na nekim sjednicama zapisnici nisu bili vođeni, a moguće je da se neki nisu ni sačuvali. Zbog toga ima velikih praznina, a autor koji je rad ONOO-a za Hrvatsko primorje, nastojao prikazati kroz objavljivanje građe ispunio je te praznine drugim dokumentima ONOO-a i na taj način uspio bar donekle prikazati kontinuirani rad ovog organa narodne vlasti.

Prvi objavljeni dokument je zapisnik sjednice Privremenog okružnog NOO-a za Primorje i Gorski kotar koja je održana 5. ili 6. travnja 1943. Slijedeći prona-

đeni i objavljeni zapisnik potječe sa sjednice ONOO-a za Hrvatsko primorje održane 27—29. srpnja 1943. Dakle, gotovo puna četiri mjeseca nema podataka o sjednicama bilo Privremenog ONOO-a za Primorje i Gorski kotar, bilo ONOO-a za Hrvatsko primorje. Autor je za vremenski period u kojem nedostaju zapisnici sjednica uvrstio dva izvještaja iz kojih se vidi da je tada postojao i djelovao ONOO za Hrvatsko primorje. Međutim, time se još uvijek nije moglo objasniti kada i zašto je došlo do osnivanja posebnog ONOO-a za Hrvatsko primorje i posebnog ONOO-a za Gorski kotar. Dobar dio uvoda autor je posvetio upravo razjašnjavanju ove problematike. Upotrebljavajući i analizirajući druge izvore iz tog vremena Strčić je uspio utvrditi datum osnivanja posebnog ONOO-a za Hrvatsko primorje, ali uzroke koji su doveli do osnivanja dvaju okružnih NOO-a nije mogao sa sigurnošću utvrditi. Istina navedeno je nekoliko mogućih uzroka, ali se autor nije ni za jedan od njih odlučno opredijelio.

Pored uvoda, u kojem je između ostalog kratko prikazan i razvitak narodne vlasti, svaki je od objavljenih dokumenata popraćen bilješkama, brojnim komentarima i objašnjenjima. Neke manje netočnosti faktografske naravi ne umanjuju vrijednost ovog rada.

Petar Strčić je ovaj cjelokupni posao obavio savjesno i stručno, pa njegove dvije knjige građe predstavljaju lijep prilog izučavanju naše novije povijesti.

Antun Ćiron

ZARUBEŽNYE SLAVJANE I ROSSIJA. DOKUMENTY ARHIVA M. F. RAEVSKOGO. 40—80 GODY XIX VEKA. Moskva 1975, 576.

Mihail Fedorovič Raevskij (1811—84), koji je od 1842. do svoje smrti bio svećenik u crkvi ruskog poslanstva u Beču, uspostavio je vezu s velikim bro-

jem istaknutih političkih i kulturnih radnika iz slavenskih zemalja u Habsburškoj monarhiji. U 50—70-im godinama bio je posrednik između njih i »slavjanskih blagotvoriteljnih« komiteta u Rusiji, a 1860. postao je i član središnjeg, moskovskog komiteta. Osobitu djelatnost razvio je 1866/67. u pripremanju slavenskog odjela na »sve-ruskoj« etnografskoj izložbi koja je 1867. otvorena u Moskvi i kojoj su, potaknuti uvođenjem dualističkog sistema u Monarhiji, prisustvovali mnogi slavenski političari (usp. o tom njihovu »hodočašću« radove M. Preloga, Pout' Slovanů do Moskvy roku 1867, Praha 1931, Práce Slovanského ústavu V, i O sve-slovenskom kongresu u Moskvi, Skopljje 1930).

Raevskij je ostavio za sobom golemu pismenu ostavštinu, od koje se tri četvrtine nalaze od 1905. u Otdelu pismenih istočnikov Gosudarstvennogo Istoričeskogo muzeja u Moskvi, gdje ju je od 1857. do, uglavnom, 1965, proučavao slovački historičar Vladimir Matula. Prilikom sređivanja ove građe, redakcijski odbor sa S. A. Nikitinom kao odgovornim urednikom priredio je pod gornjim naslovom izbor pisama koji su izvršili V. Matula i sovjetska povjesničarka I. V. Čurkina, a bilješkama popratili, osim njih, ostali članovi redakcije (V. G. Karasev, češki historičar J. Kočí i Nikola Petrović iz Jugoslavije). Rad na pripremanju cjelokupne građe za daljnje objavljivanje nastavlja se.

Od četrnaest hrvatskih dopisnika koji su zastupani u ovom pripremnom svesku najviše pisama potječe od I. Kukuljevića (1852—69), I. Tkalca, F. Račkog i M. Mrazovića. Kako pokazuje »Spisok korrespondentov M. F. Raevskogo« (503—522), u cjelokupnoj se ostavštini nalazi 38 pisama Kukuljevića iz razdoblja 1852—79, 25 O. Utješenovića (1859), 12 P. Matkovića (1866—72), 10 I. Tkalca (1851—69) i 10 F. Račkog (1868—80), a po nekoliko pisama potječe i od drugih dopisnika (npr. A. T. Brlića 1851—62).

J. Šidak

HRVOJE JURČIĆ: DAS UNGARISCH-KROATISCHE VERHÄLTNIS IM SPIEGEL DES SPRACHENSTREITES 1790—1848. Ungarn-Jahrbuch, Zeitschrift für die Kunde Ungarns und verwandte Gebiete, Bd 3, Mainz: v. Hase und Koehler 1971, str. 69—87.

U trećem svesku godišnjaka münchen-skog Instituta za izučavanje Mađarske (Ungarn-Institut)¹ Hrvoje Jurčić raspravlja o mađarsko-hrvatskom odnosu kako se on odražava u jezičnoj borbi od 1790. do 1848. Ako imamo u vidu nedostatak jednoga suvremenog sumarnog prikaza mađarsko-hrvatskih odnosa u predožuj-sko doba na njemačkom jeziku, onda je ovaj pokušaj svakako vrijedan pažnje.

Jurčić ograničava jezično pitanje na političko područje. On u njemu ne vidi društvenu podlogu za uvođenje mađarskog jezika u javne poslove hrvatskih jurisdikcija i ne obazire se na vezu jezično-javopolitičkog sukoba s drugim problemima odnosa između hrvatskih i ugarskih staleža: s pitanjem građanskog prava protestanata u Trojednici i s pitanjem državnopravnog položaja Slavonije. Jurčić nije istakao razliku koju je ugarski zakon o službenom jeziku povlačio između slavonskih i hrvatskih županija.

Autor je prišao problemu na sasvim tradicionalni način i gotovo da nije otišao dalje od Rudolfa Horvata (Najnovije doba hrvatske povijesti, 1906) i »Hrvatske povijesti« Ferde Šišića (knj. 3, 1913). Osim kolektivne radnje F. Zwittera, J. Šidaka i V. Bogdanova o nacionalnim

problemima u Habsburškoj monarhiji (1960) on uopće ne spominje ni jednu raspravu Jaroslava Šidaka i nije mu poznata ni važna monografija I. I. Leščilovske »Illirizm« (Moskva 1968). U njegovu poznavanju izvora ima nedostataka. »Declaratio ex parte nunciorum regni Croatiae quoad inducendam Hungaricam linguam« (1790.) on, na pr., samo spominje u nepotpunom otisku kod Miskolczyja (A horvát kérdés története és irományai a rendi állam korában I, Budapest 1927, 427—429), a ne navodi uopće Fancevljeve »Dokumente za naše podrijetlo hrvatskoga preporeda« (Grača za povijest književnosti hrvatske 12, 1933), gdje je donesen čitav tekst (33—37).

Ako uzmemo u obzir kako je Jurčić ovladao literaturom i izvornom građom, razumljivo je što mu u odnosu na činjenice koje navodi nedostaje svaka kritičnost. Najgora je ipak njegova nesigurnost u terminologiji. Ne želimo mu predbaciti to što piše da su ilirci osnivali »in vielen Städten Lesesäle« (82), iako u Hrvatskoj nije bilo »puno gradova«, a čitaonica nije Lesesaal nego Lesegesellschaft; ne možemo mu također prigovoriti ako ne zna da dijalekt ne može biti književni jezik — ali pitamo kako je Narodnu stranku mogao nazvati Volkspartei? Moramo priznati da je za jednog Nijemca jednako teško učiti hrvatski jezik,² kao što je teško i za stranca usvojiti njemački jezik. Ali primjeri neznačajnog pristupa znanstvenoj terminologiji, kojih ima dosta u njemačkoj literaturi o Jugoslaviji, po mojem su mišljenju nepodnošljivi.

Sa znanstvenog stajališta ova rasprava se može mirno zaboraviti. Ali njemački čitalac koji se želi obavijestiti o mađarsko-hrvatskom odnosu u tom sudbonosnom razdoblju prinuđen je da se njome koristi.

W. Kessler

² Usp. W. Kessler, Zum Beispiel Serbisch und Kroatisch, Südosteuropa Mitteilungen 15, 1975, br. 3, str. 44—53.

PETER KRAJASICH, DIE MILITÄRGRENZE IN KROATIEN. Wien: Verband der wissenschaftlichen Gesellschaften Österreichs 1974 (Dissertationen der Universität Wien 98), 288+XIII str., 4 table.

Radnja je fototipsko izdanje bečke disertacije iz 1967. Na žalost, autor je nije preradio na osnovu novije literature.¹ — Nakon kratkog pregleda razvitka Vojne krajine do 1754 (1—38) Krajasich opisuje administrativno uređenje, te društvene i gospodarske prilike, uglavnom na osnovu arhivske građe Vojnog arhiva u Beču. Sažetak ove radnje objavio je pod naslovom *Die Militärgrenze in Kroatien unter besonderer Berücksichtigung der sozialen und wirtschaftlichen Verhältnisse in den Jahren 1754 bis 1807* u zborniku *Die k. k. Militärgrenze, Beiträge zu ihrer Geschichte* (Wien 1973), na str. 95—127. Krajasich donosi s gledišta austrijske vojne organizacije mnogo fakata koji dopunjuju poznavanje unutaršnjeg ustrojstva Vojne granice u drugoj polovici XVIII stoljeća.

W. Kessler

MATTHIAS FLACIUS ILLYRICUS 1575—1975. — Regensburg (Kallmünz: Lassleben) 1975. 51 S. (Schriftenreihe des Regensburger Osteuropainstituts. Bd 2.)

Protestantski teolog i humanist istarskog porijekla Matija *Vlačić Ilirik*, o kome se mnogo pisalo u njemačkoj litera-

turi,¹ djelovao je pet godina svoga bur-nog života u Regensburgu. U povodu 400-godišnjice njegove smrti pripremio je regensburgški *Osteuropainstitut*² simpozij, rezultati kojega su sada uključeni u drugi svezak njegove *Schriftenreihe*³

U uvodnom dijelu nalaze se pozdravni govori predstavnika raznih institucija. Predavanja luteranskog biskupa Hermanna *Dietzfelbingera* »Matija Vlačić — svjedok evanđeoske istine« (Matthias Flacius — ein Zeuge evangelischer Wahrheit, 13—18) dokaz je recepcije hrvatskog humanista u njemačkoj protestantskoj teologiji. Uvod znanstvenom dijelu simpozija dao je predsjednik *Osteuropainstituta* Franz *Mayer*, profesor Pravnog fakulteta sveučilišta u Regensburgu (21—22). Tamošnji profesor slavistike Erwin *Wedel* zanimljivo je prikazao Vlačićev život i djelovanje (Matthias Flacius Illyricus — ein bedeutender kroatischer Humanist; 23—36), dok je profesor protestantske teologije sa sveučilišta u Münchenu Jörg *Baur* označio Vlačića kao »radikalnog teologa« (Flacius — radikale Theologie; 37—49).⁴

Ovaj zbornik ne pretendira na nove znanstvene rezultate, ali upoznaje njemačkog čitaoca s hrvatsko-njemačkim kulturnim vezama u doba humanizma i reformacije.

W. Kessler

¹ Usp. Kurt Wessely/Georg Zivkovic, *Bibliographie zur Geschichte der k. k. Militärgrenze*. Die k. k. Militärgrenze. Beiträge zu ihrer Geschichte. Wien 1973 (Schriften des Heeresgeschichtlichen Museums in Wien. Bd 6.), 291—324, i Kurt Wessely: *Supplementärbibliographie zur österreichischen Militärgrenze*, Österreichische Osthefte 16, 1974, 280—328.

² Usp. (Peter) Hi(lle): [članak] Flacius Illyricus, *Deutsches Literaturlexikon*. Begründet von Wilhelm Kosch. 3. Aufl. Bd 5, Bern, München 1977, stupac 171—178.

³ *Osteuropainstitut*. Universität. Postfach 397, D-8400 Regensburg 2. O djelatnosti usp. Franz Mayer: *Aktivitäten der interfakultativen Südosteuropa-Forschung in Regensburg*, Südosteuropa und Südosteuropa-Forschung. Zur Entwicklung und Problematik der Südosteuropa-Forschung. Hrsg. v. Klaus Detlev Grothusen. Hamburg 1976, 9—30.

⁴ Prvi svezak *Schriftenreihe* bio je *Mil-lenium Ecclesiae Pragensis 973—1973*, Regensburg 1973.

⁵ Rasprava je istodobno štampana u *Zeitschrift für Theologie und Kirche* 72, 1975, broj 4.

STANISLAUS ŠKUNCA, AELIUS
LAMPRIDIUS CERVINUS POETA
RAGUSINUS (SEC. XV),
ROMAE 1971, str. 204

Prikaz možda ne bi spadao u *Historijski zbornik*, jer se radi o pjesniku. Ali kako je on i humanist, leksikograf, prozaist i nastavnik, osvrnut ćemo se na knjigu na ovom mjestu.

Autor nas upoznaje sa svim rukopisima (kodeksima) ovog pjesnika rasutim i sačuvanim po različitim knjižnicama Italije i Dubrovnika. Zatim s onim što je objavljeno, te njegovom biografijom. Konstatira da je Ilija Crijević bio više cijenjen u Rimu nego Dubrovniku; da mu je slava brzo iščezla jer nije za života tiskao svoja djela; da su suvremenici o njemu relativno malo pisali, pa ili šute ili ga prekomjerno hvale.

Pjesnik se rodio između 1462. i 1463. Školovao se najprije u Dubrovniku i 1476. — kako konstatira autor — otišao u Rim, a odatle u Ferraru. Nju napušta 1483. Vraća se u Dubrovnik gdje ulazi u Veliko vijeće. Potkraj te ili na početku 1484. opet je u Rimu kao učenik poznatog humanista Pomponija Leta. Iste godine, pošto je navršio tek 22 godine i prošao kroz oštre kritike, postaje »poeta laureatus« i primljen je u Rimsku Akademiju zajedno s Laurencijem Bonincontrisom. Između 1485. i 1487. vraća se u Dubrovnik.

U Dubrovniku se nije dobro snalazio. Nešto zbog žestoke i arogantne naravi, nešto zbog nesposobnosti da se uklopi u svakodnevni život koji traži grubu borbu za opstanak. Dva puta je pokušao da dobi mjesto na dvoru Vladislava II, nakon smrti Matijaša Korvina, ali nije uspio. Da preživi, morao je obavljati državne poslove. Nakon smrti svoga brata Trajana 1493. pala mu je na leđa briga o obiteljskoj baštini. U svemu tome nije se dobro kretao, jer je to bio svijet izvan njegovih inspiracija. Godine 1497. postaje nastavnik dubrovačke škole koja je imala viši stupanj (gradus superioris). Autor ovdje dolazi u priliku da opširnije piše što je pjesnik predavao, koje je klasične književnike djeci tumačio i sl. Na-

stava u školi dodijala mu je pa ju je napustio. Opet se uhljebljuje u državnom poslu, ali ga gubi zbog nediscipline. Odlazi 1506. u Rim, ali se odmah vraća natrag. Nakon životnih neprilika — smrti supruge — i neobuzdana života zaželi 1510. postati svećenik, pa se 1512. zaređuje. Novo zvanje omogućilo mu je relativno osiguran život. Od 1510. ponovo je rektor škole na kojoj ostaje do smrti 1520.

Autor priznaje da je Ilija Crijević slijedio Propercija, Tibula i Katula. Međutim, ističe njegov talent i pravo nadahnuće u stihovima u kojima opisuje vesele i žalosne životne zgode. Pjesnik je jedini od svojih vršnjaka u Dubrovniku zanemarivao, zapravo prezirao, svoj domaći, hrvatski jezik (»stribiliginem Illyricam«), zbog toga nije uživao ugled u svom gradu — zaključuje autor.

Autor je propustio prolistati barem nekoliko arhivskih serija i knjiga u Dubrovniku iz kraja XV i početka XVI stoljeća, držao se objavljene građe. Jedino je u analizama pjesničke i prozne vrijednosti Crijevićevog opusa katkad, i to rijetko, posegnuo u neobjavljene Vatikanske kodekse (Vat. cod. 1678, 2939). Biografsku faktografiju crpio je uglavnom od Jirečeka (Archiv für slavische Philologie XVIII, XXI).

Upozorit ću na nekoliko novih podataka o pjesniku iz g. 1509. Poznato je da je I. Crijević bio nesnalažljiv u svagdašnjem životu. Davao je novac u zajam, a zajmoprimci mu nisu uredno vraćali kredit. Zbog toga im je pružao »salvum conductum« da smiju doći u Dubrovnik bez straha da će ih sudski goniti zbog duga. (Tako je Pavao Luke Ruskovića sa Lopuda dobio dva puta dopuštenje pjesnikovo da smije doći u Dubrovnik, 3. IV i 27. IV.) Iz toga se vidi da je lako davao novac u zajam, a teško ga dobivao natrag. Iste godine, zajedno s još nekoliko građana i trgovaca iz Dubrovnika, kupio je 16. III jedan galijun nosivosti oko 500 bačava. Ortaci su bili: »Helias Laurentii de Crieua poeta, ser Marinus Nicole de Ragnina, ser Michael Matei de Bona, ser Stephanus Simeonis de Benessa, ser Dominicus Matei de Ragnina, ser Nicolaus Luce de Sorigo, ser Blasius Valii de Sor-

go, ser Nicolaus Simeonis Allegreti« s jedne strane, a s druge Zanotus Antonii de Insula de Medio »pro uno galliono portato buttarum quingentorum vel circa« koji su kupili Ilija i ortaci. Oni su dali Zanotu šestinu broda. Karate su podijelili tako da je pjesnik imao 4 karata udjela u dobiti. Zanotus će biti patron broda, s njim ploviti i trgovati. Dobit će se dijeliti tako da on dobije 4 karata, a ortaci 20. Čitav brod je stajao oko 972 dukata, a sam Ilija uložio je oko 162 dukata. (Sve ovo Diversa Cancellariae 9, 16, 19', 23'.) Nije poznata sudbina ovog udruženja.

Navedeni podaci iz života Crijevića tek toliko su od koristi da se vidi kako se pjesnik nije mogao u svom gradu družiti s muzama, nego je morao sudjelovati u trgovini, novčanim transakcijama u kojima očito nije bio spretnan.

Prijedimo preko nekoliko faktografskih netočnosti. Na str. 30 autor piše da su Slaveni, prvobitni stanovnici Dubrovnika, ugstili izbjevllice Saracena; da se u Veliko vijeće 1455. ulazilo sa 20 godina (još od 1348. ulazilo se sa 18 godina života); da su Dubrovčani kupili kaštel Sokol u Konavlima 1391 (106), a Dubrovčani su te godine samo isposlovali povelju da im se Sokol ustupi, ali ga nisu dobili, pa su ga zaposjeli tek 1420. U nizanju rektora škole u prvoj pol. XV st. u Dubrovniku (35) nije spomenut Johannes Britanicus koji je od 1513. do 1515. predavao u Dubrovniku (usp. V. Kostić, Kulturne veze između jugoslovenskih zemalja i Engleske do 1700. godine, Beograd 1972, 20) zajedno sa Crijevićem.

Izvan sumnje je da je pojava Ilije Crijevića utisnula žig u našu kulturu, posebno humanistiku. Potrebno je stoga češće osvrtnati se na njegovo djelovanje, vrednovati njegovu pjesničku i proznu riječ. Pri tom treba nastojati, ako se može, pronalaziti nove kutove gledanja. Autor se više-manje zadržao na tradicionalnoj ocjeni ovog dubrovačkog humanista, pjesnika, leksikografa i nastavnika. Propustio je donijeti barem neke nove biografske podatke. Osjeća se nedostatak što nije više analizirao rukopisne tekstove i objavio ih u većoj mjeri. Ova-

ko smo dobili, doduše, biografiju s iscrpnom bibliografijom, pisanu na izvrsnom latinskom jeziku, ali to je na žalost sve.

Josip Lučić

Đ. PETROVIĆ, DUBROVAČKO
ORUŽJE, Vojni muzej, P. I. knj. V.
Beograd 1976, str. 306 (sa ilustracijama).

Izučavanje dubrovačkog naoružanja ima već dužu tradiciju. Radovi M. Dinića, L. Beritića, G. Škrivanića, D. Rollera, D. Pribackovića, A. Deroka i nekih starijih povjesničara bili su pionirski i dosad temeljni o tom pitanju. Njima se pridružuje ova nova knjiga Đurđice Petrović. Ona nije samo sumirala dosadašnje rezultate, nego je krenula dalje. Nastojala je, kako u Uvodu ističe, odgovoriti na pitanja: koje su vrste i tipovi oružja rađeni i upotrebljavani u Dubrovniku; jačina utjecaja Italije na dubrovačko naoružanje; Dubrovnik kao značajan oružarski centar na Balkanu.

Zbog tih nabačenih pitanja vrijedno je osvrnuti se i prikazati sadržaj ove knjige. Curiosum je, možda, što se u ovim izrazito »muškim« temama veoma uspješno angažirala ženska osoba.

Redoslijed izlaganja ima svoju uobičajenu i opće primjenjivanu shemu.

Prvi odjeljak odnosi se na napadno oružje. Među vrstama i podvrstama te skupine oružja posebno mjesto zauzima hladno oružje za sječus, udar i bod. Tu je u prvom redu mač koji je nosio gotovo svaki Dubrovčanin. Upotrebljavale su se četiri vrste: obični, veliki, mali mač, te slavenski ili srpski mač (spada schiavonesca). (Autorica više-manje redovito izraz Sclavonia, sclavus prevodi sa Srbija, srpski.) Slijedi bodež za udar i bod: cultellus i pravi bodež: cultellus feritorius. K njima pripadaju varijante: daga i bordon.

Sablja nije imala široku primjenu. Spominje se prvi put 1363. (sabia grande) i to je prvi spomen sablje uopće u našoj zemlji — tvrdi autorica.

Jednosjekli nož sa blago povijenim sječivom zvao se corda. Noževi (cultellus, curtellus, cortellus) služili su za obranu, napad, ukras i kao upotrebnii predmet.

Oružje na motki dijeli se na: koplje (lancea) sa varijantama darda i gavaloti, i palicu-topuz (macia, clava) koja može biti drvena ili željezna.

Veoma je raznoliko hladno oružje za udar na odstojanju. Pračka se više upotrebljavala u lovu nego u samoobrani. Luk sa strelicama i tobolcem bio je glavno oružje Dubrovčana u gradu i teritoriju, konstatira autorica.

Dominantno oružje na tvrđavama i brodovima bio je samostrijel (balista, balistra). Pripadao je službenom naoružanju, pa se o njemu brinula općina. To je oružje imalo drveno držalo (tenerius), okrugli luk (archus rotundus), tetivu (corda), željezni stremen, uzengiju za natezanje luka (staffa), obarač (nux, clavis). Lukovi su bili rožnati, redovito od kozoroga.

Dubrovčani su upotrebljavali tri vrste ratnih sprava: spingardu, neku vrstu velikog samostrijela koja je osim strelica izbacivala olovne i kamene kugle; trabuko, »najveću ratnu spravu srednjeg veka« (str. 87), koja je radila na načelu pračke za bacanje kamenja, »grčke vatre«, crknutih životinja, i sl., mangan, manganja varijanta trabuka.

Drugi odjeljak knjige opisuje zaštitno oružje. Na prvom mjestu je štít (scutum, pavesius, rotella, buccularius, targa) i bio je kroz čitavo XIV st. »izrazito oružje pojedinca«. Uz uobičajeni oblik štita, bademast ili jajast, javlja se i u obliku pačevorine (pavesius). Taj je nasljednik rimskog štita istog oblika.

Pojedine dijelove tijela štitala je pancerijska, pancirna košulja. Međutim, glavni zaštitni pokrivač tijela bila je korača (coratia, lorica); obuhvaćala je prsa, leđa, trbuh i križa i predstavljala zapravo prsni oklop. Slijede kolari, ovratnici (collarie) za vrat; oklopi za ruke — rukavice; te oklopi za noge (butine, koljeno, listove i stopala).

Na glavu su se stavljale različite kacige, šljemovi (arma de testa). Zvali su se još: cervelleria, bačinelo (bacinellum), basinet, »najpopularnija kaciga srednjeg veka« (119), barbuta i željezni klobuk.

Treći odjeljak knjige govori o vatrenom oružju. Top (bombarda) prvi put se spominje u Dubrovniku 1381. Dubrovča-

ni su izrađivali i upotrebljavali: standardne topove čija je cijev bila dugačka 1 m s promjerom 20 cm; male topove sa cijevi dugom 40 cm (što je preteča puške); velike topove koji su izbacivali kamene kugle teške od 71 do 104 kg.

Na kraju autorica konstatira da je Dubrovnik bio važan oružarski centar središnjeg i južnog Balkana i jedan od opskrbljivača tog područja oružjem.

Knjiga je popraćena lijepim i zornim ilustracijama. Slike pojedinih vrsta oružja vizuelno dočaravaju izgled i djelovanje pojedine ratne sprave, što se inače ne da uvijek slovima opisati.

Knjiga je rezultat dugogodišnjih istraživanja o ovoj temi. O tome je Đ. Petrović objavila već niz rasprava. Upotrijebila je ne samo iscrpnu domaću i stranu literaturu nego i bogatu dokumentaciju H. storijskog arhiva u Dubrovniku. Pojedini faktografski podaci o počecima i primjeni različitih tipova oružja prelaze granicu Dubrovnika, te pridonose novim spoznajama o pojavi određenog tipa oružja na našem širem području. Uspjela je srednjovjekovne latinske izraze prevesti, pretočiti na naš jezik i primijeniti na tipove oružja i njegove dijelove. U tom smislu je olakšan rad budućim istraživačima što se tiče terminologije i izraza.

Josip Lučić

Dr ANTE SEKULIĆ, DREVNI BAČ,
Split 1978, str. 118

Zanimljivo je najednom čitati o ljudima ili krajevima, na koje ste gotovo zaboravili, o kojima se rijetko piše. Kao o Bačkoj ili baš o Baču, koji je bio grad dostojne prošlosti, a sada je selo.

Sekulićeva knjiga na svoj način vraća Bač, to više što je ona pokušaj prve cjelovitije monografije o njemu na hrvatskom jeziku; postoje dvije opsežne monografije s prijelaza stoljeća na mađarskom jeziku. Pristupivši prikazu prošlosti Bača, pisac se poslužio opsežnom literaturom i arhivskom građom mjesnoga franjevačkog samostana. Pošto je

informativno prikazao dosadašnju literaturu (u drugom dijelu knjige napose je pisao o franjevačkom udjelu u istraživanju prošlosti Bača), Sekulić je svoju knjigu podijelio u dva dijela: pregled povijesti Bača i prikaz franjevačkog djelovanja.

U prvom dijelu pobilježio je sve spomene Bača u literaturi od prapovijesti do pada pod Turke u početku XVI stoljeća. Prikazao je Bač kao biskupsko i nadbiskupsko sjedište, županijsko središte, vojno uporište, saborište te obrtničko i kulturno žarište, koje je svoj cvat proživljavalo od XIV st., a osobito u XV i na poč. XVI stoljeća. Uz bilješku o imenu, grbu i pečatu grada, tu ćemo naći podatke o kovanju novca u XIV st., opis ruševina staroga grada i (uz druge ilustracije) zemljovid Bačke i Bačke županije u doba Arpadovića.

U drugom dijelu, *Bač i franjevci*, Sekulić, na temelju literature i izvora, prati djelovanje franjevaca, opisuje mjesto i ulogu njihova samostana u životu Bača i okolice. Pri tom je s pravom istaknuo značenje franjevaca za održanje hrvatskog pučanstva u Bačkoj, koje se tamo doseljavalo pod njihovim vodstvom.

Napose se zadržao na pripadnosti samostana redovničkim provincijama (Bosna srebrna, Kapistranska provincija i od 1923. Hrvatska provincija sv. Ćirila i Metoda u Zagrebu), graditeljskim i obnoviteljskim radovima, opisu današnje crkve kao najstarije građevine u Baču i najvrednijeg i najočuvanijeg srednjovjekovnog spomenika u Bačkoj, zatim na opisu različitih funkcija samostana (novicijjat, učilište, javna pučka škola, dušobrižništvo, kulturno žarište s arhivom i knjižnicom, u kojoj se čuvaju knjige znamenite za hrvatsku književnost i povijest). Nakon kronologije zbivanja (535—1968) priopćio je nekoliko priloga tiskanih o Baču i Bačkoj, popis samostanskih poglavara i franjevaca pokopanih u Baču, sažetak na njemačkom jeziku i indekse.

To je ukratko sadržaj ove knjižice, koja je napisana s marom i ljubavlju domaćeg čovjeka.

Trpimir Macan

PRILOZI ZA SINTEZU POVIJESTI RIJEKE. ZNANSTVENI SKUP. RIJEKA, 15—17. XII 1976.

Povijest niza naših gradova i drugih naseljenih mjesta relativno je brzo pa i dobro obrađena, što nije slučaj i s Rijekom. Ni naša ni strana historiografija nisu sve do danas dale sintezu povijesti ovoga grada u cjelini, a ako su već i prilazile stvaranju sinteze — onda su obrađivale ili samo određene probleme ili isključivo vremenska razdoblja ili posebne dijelove grada. O tome dovoljno govore i naslovi nekoliko najpoznatijih djela o povijesti Rijeke: Franjo Glavinčić, *Historia Tersattana* (1648); Giovanni Kobler, *Memoria per la storia della liburnica città di Fiume* (1898); Silvino Gigante, *Storia del comune di Fiume* (1928); Andrija Rački, *Povijest grada Sušaka* (1929) i *Prilozi k povijesti grada Sušaka* (1947); Ferdo Hauptman, *Rijeka od rimske Tarsatike do Hrvatsko-ugarske nagodbe* (1951); Ferdo Čulnović, *Riječka država* (1953); Danilo Klen, *Privredno stanje Rijeke u doba Ilirije* (1959). Ti i još neki drugi radovi bili su gotovo i jedine sinteze napisane o povijesti Rijeke, no do šire čitalačke publike nisu došli iz različitih razloga. U nastojanju da se ipak dobije sinteza povijesti Rijeke, temeljena na parcijalnim rezultatima rada pojedinaca u nas i u inozemstvu, računajući da postoji oveći broj historičara koji se djelomično bave i proučavanjem povijesti ovoga grada, potpisani je 1975. god. predložio Povijesnom društvu Rijeke da organizira 1976. god. znanstveni skup pod nazivom »Prilozi za sintezu povijesti Rijeke«, a u čast 35-godišnjice ustanka. Tu inicijativu odmah su podržale društveno-političke organizacije Rijeke; štoviše, Skupština općine Rijeke prihvatila se suorganizatorstva, a njen predsjednik N. Pavletić u pozdravnoj je riječi (koja je objavljena u »Kulturnom prilogu« 45, Novi list-Glas Istre, Rijeka-Pula 15. II 1977) rekao da su »društveno-političke organizacije Rijeke ocijenile da je sinteza povijesti Rijeke i Riječke komune kapitalna stvar za naš grad i općinu,

da je istog značaja i karaktera kao i privredni ili neki drugi objekt.

Skup je održan u Rijeci od 15. do 17. prosinca 1976, a program je bio ovakav: I. Kovačić, Uvodna riječ, N. Pavlečić, Pozdravna riječ, P. Strčić, O sintezi povijesti Rijeke, dr Mirko Malez, Prahistorijski tragovi u Rijeci i okolici, mr R. Matejčić, Rijeke od prethistorije do ranog srednjeg vijeka, dr D. Klen, Srednjovjekovna Rijeke, dr V. Ekl, Srednjovjekovni spomenici kulture Rijeke, dr I. Ercega, Vanjski i unutrašnji činioci u privrednom razvitku Rijeke tokom 18. st., mr R. Matejčić, Spomenici baroknog doba u Rijeci i okolici, dr D. Klen, Rijeke u prvoj pol. 19. st., dr I. Karaman - P. Strčić, Rijeke za nagodbenog sustava, dr E. Tomac, Radnički pokret Rijeke do 1918. godine, dr B. Vizintin - mr R. Matejčić, Spomenici kulture Rijeke u 19. stoljeću, dr O. Mandić, Rijeke i fašizam, dr Šepić - dr B. Janjatović - M. Sobolevski - P. Strčić, Rijeke između dva svjetska rata, dr B. Janjatović - M. Sobolevski - P. Strčić, Radnički pokret Rijeke između dva svjetska rata, dr R. F. Barbalić, Razvoj pomorske privrede Rijeke do 1941. I. Kovačić, NOB Rijeke 1941—42. godine, dr V. Antić, NOB Rijeke 1943. godine, A. Giron, NOB Rijeke 1944—45. godine, R. Švalba, Riječki spomenici NOB-a, dr V. Antić, Razvoj kulture, prosvjete i znanosti Rijeke do 1945, D. Zorec - Lj. Petrović, Arhivski izvori za povijest Rijeke, dr T. Blažeković, Starija povijesna literatura o Rijeci, Z. Keglević, Novija povijesna literatura o Rijeci, I. Kovačić, Završna riječ. (Nije pročitan samo referat dr I. Ercega, koji se na sam dan simpozija pismeno ispričao za nedolazak.)

U okviru ove znanstvene manifestacije u Prirodoslovnom muzeju otvoren je novi izložbeni postav: »Tragovi prethistorijskog čovjeka i fosilne faune kvartara na području riječke regije«, organiziran je posjet novom izložbenom postavu u novoj zgradi Muzeja narodne revolucije i održan je razgovor historičara o sintezi povijesti Rijeke (sve — 16. XII). Ve-

ći dio historičara spreman je već ovog časa da priđe pisanju sinteze; manji dio historičara — ni nakon dugogodišnjeg rada, odnosno baš na temelju iskustava smatra da još nije vrijeme za pisanje sinteze, da treba prići poslu na dugoročnijoj osnovi. Uglavnom, pokazalo se da zasad nema jednog stručnjaka koji bi sam napisao povijest Rijeke, ali da ima mnogo historičara koji mogu dati sinteze pojedinih razdoblja ili oblasti, (npr. dr M. Malez, dr D. Klen, mr R. Matejčić, dr I. Karaman, I. Kovačić, itd.). Sada predstoji, u prvom redu, veliki organizacijski posao: okupljanje stručnjaka, prikupljanje sredstava, stvaranje projekta, itd. Prema nekim mišljenjima, Povijesno društvo Rijeke — iako je od 1956. objavilo devet svezaka »Jadranskog zbornika« (zajedno s Povijesnim društvom u Puli) — nije organizaciono sposobno da bude nosilac ovog novog velikog zadatka. Prema drugima, riječke kulturne i znanstvene institucije iz oblasti povijesti također nisu organizaciono a ni kadrovski, sposobne da privedu s uspjehom kraju ovaj posao. Prema jednima, treba sintezu što prije napisati — pa makar pojedini njeni dijelovi bili na razini samo pregleda. Prema drugima, kako rekoh, ako treba, posao »nek traje i deset godina, i to znanstveno«.

Simpozij »Prilozi za sintezu povijesti Rijeke« neočekivano je otkrio više problema i pokrenuo cijeli niz pitanja. Svakako, Rijeke ima tako bogatu prošlost da je potrebno pažljivo, sistematski i studiozno prići poslu, u što ne bi trebalo sumnjati, imajući u vidu imena referenata na znanstvenom skupu i dosadašnje djelo koje iza njih stoji.

P. Strčić

BARBAN I BARBANŠTINA. Izdavačka zajednica Čakavskog sabora, Pula 1976, str. 220.

Čakavski je sabor unatrag nekoliko godina počeo razvijati intenzivnu izdavačku aktivnost, od koje se dio odnosi i na povijest Istre. Tako je njegova Izdavačka zajednica u Puli 1976. objavila zbornik

»Barban i Barbanština« i u njemu više radova iz povijesti toga jugoistočnog istarskog područja, koje se danas nalazi u okviru puljske komune.

Pored uvodne napomene (»Knjiga o našem zavičaju«) urednika Marija Kalčića, suvremenog pogleda na »Mogućnosti razvoja Barbanštine« (M. Rojnić), pjesama Z. Črnje, D. Načinovića i S. Vukušića, prikaza jedne zbirke narodnih pripovijedaka na barbanskom talijanskom dijalektu koja je objavljena 1969. u Trstu (M. Bošković-Stulli), uvida u vrlo kratke usmene lirske narodne pjesme — taranjkalice (I. Rudan), ostali su tekstovi u zborniku sa sadržajima iz povijesti Barbana i Barbanštine, ali im vrijednost veoma oscilira — neki su članci upotrebljivi i u znanstvene svrhe, dok drugi sadržavaju odavno poznate, a sada prepričane podatke.

Prvi blok govori o NOB-u. Tako M. Mikolić daje kraći pregled NOP-a u Barbanštini (zanimljivi su Mikolićeви navodi da još uvijek nisu usuglašena stajališta o djelovanju inače poznate »barbanske« partizanske čete potkraj 1943), a T. Crnbori govori o partizanskoj školi s materinjim, hrvatskim nastavnim jezikom — obnovljenoj nakon više desetaka godina. (U Barbanštini je održan peti, šesti, osmi i deveti učiteljski tečaj u Istri, a kroz njih je prošlo oko stotinu budućih nastavnika.). D. Mandić donosi vijesti o ovom kraju u partizanskoj štampi. Iz knjige »U krvi rođeno« (Zagreb 1948) preštampan je tekst Z. Črnje koji se odnosi na Barbanštinu, gdje je tada (1944.) Črnja djelovao. Iz dnevnika »Glas Istre« M. Kalčić prenosi razgovor što ga je vodio s R. Pelešem, jednim od novinara partizanskog »Hrvatskog lista« koji je 1944. počeo izlaziti u Barbanštini. I. Koroman donosi sjećanja na razdoblje 1943—44. H. Burić je prikazao udio Barbanštine u revolucionarnoj godini 1921, u doba poznate rudarske »Labinske republike« i seljačkog bunta u Proštini.

Drugi dio članaka govori o starijoj povijesti. J. Jelinčić donosi podatke o koleri na Barbanštini 1855. a P. Str-

čić daje sažet uvid u život i rad opskurne, ali čuvene osobe Istre — Petra Stankovića iz Barbana (1771—1812). D. Klen u jednom prilogu otkriva da su viteška natjecanja i trka na prstenac u Istri, pa i u Barbanu, starija od sinjske alke, a u drugom članku donosi niz vijesti iz prošlosti Barbanštine. J. Percan je dao kraći pregled povijesti kraja uz rijeku Rašu. M. Bertoša iznosi niz podataka o pučanstvu Barbana i Barbanštine. Najstarija vijest od 10. II 1199. govori da su barbansku općinu pred puljskim knezom zastupali župan Pribislav, te svjedoci Jurkonja i Boženja. U Istarskom razvodu zastupan je Barban preko župana Boboša, te Rumina, Hrelca, Mikule Vivode i Valentina. Pop Jakov Križanić iz Barbana prepisao je 1502. »Istarski razvod«.

J. Bratulić istakao je značenje glagoljice u ovom kraju Istre gdje se ona održala sve do 19. stoljeća. »Barban je prvo naselje Hrvata« kaže on — »koji su prešli Rašu kao fizičku i političku granicu, pa je sigurno bilo vrlo čvrsto uporište prema jugozapadu, Puli, o čemu svjedoče i najstarije listine na latinskom jeziku. U širenju Hrvata preko Raše i dalje prema Puli Barban je morao imati odlučujuću ulogu i zbog položaja na kome se nalazi i zbog političke uloge koju mu je novi posjed, Pula, morao iskazivati. Istarski razvod koji u novom povijesnom vrednovanju pokazuje koliko sadrži brojnih autentičnih istina o našem srednjovjekovlju i zbog toga sve više dolazi u cijenu kao pouzdan povijesni izvor, upravo oko Barbana, na području Barbanštine, pokazuje najstarije svoje slojeve. Prvenstveno se to odnosi na barbanski razvod s Gočanom, Savičentom i Vodnjanom, odnosno Guranom, 1025. god., a zatim drugi s Vodnjanom, odnosno Guranom iz 1058. pa treći također s Vodnjanom (Guranom) iz 1140, četvrti sa Sutivancem, Labinom i Kočurinom iz 1150. i posljednji s Gočanom i Savičentom iz 1220. godine (149)

V. Jurkić-Girardi objavljuje antički natpis iz Barbana — nadgrobnni spomenik muža i žene — oslobođenika poznate istarske obitelji Caesius.

P. Strčić

ANTE ŠONJE, ŽMINJ I ŽMINJŠTINA.
Katedra Čakavskog sabora, Žminj, 1976,
str. 135 + sl. 21.

Žminjština se nalazi u okviru današnje komune Rovinj, a već stoljećima čini jedinstvenu, svojevrsnu cjelinu u Istri. Gradina pokazuje da se ovdje živjelo i u prethistoriji. I od tada pa gotovo do danas život ovog kraja, naseljenog Hrvatima, prati dr Ante Šonje u ediciji »Žminj i Žminjština«.

Autor je najprije dao političko-teritorijalni prikaz toga kraja. Iza toga dao je povijesni pregled — od prethistorije do oslobođenja. Pretpostavlja da je čovjek u Žminjštini živio već u starije kameno doba, prije 30 000—40 000 godina. Nedaleko od današnjeg Žminja, na brežuljku Gradišće, sačuvani su ostaci prethistorijske gradine. Ima ostataka i iz epohe Rima i Istočnih Gota. Po Šonji, »žminjski su čakavci potomci Hrvata iz prve seobe u Istru i Dalmaciju, koji su na mjestu prethistorijske gradine u Žminju osnovali svoje gradišće« (str. 21). Starohrvatska nekropola kod Žminja iz druge pol. VIII st. potvrđuje autoru misao da su se Hrvati naselili ovamo već u prvog polovini VII stoljeća.

Šonjin tekst o povijesti Žminja i Žminjštine i pored riječi »pregled« zapravo je dobrim dijelom i rasprava s analizom i mnogobrojnim kritičkim komentarima. U skladu s tim autor prati i dalji razvoj života na ovom području, ukazuje i na domaću ustanovu župana, na prisustvo župana Marina Zagrića pri »Istarskom razvodu«, zatim na Žminjštinu kao dio Pazinske grofovije u okviru Habsburške Monarhije, na dolazak prebjega u doba turskih provala (Modrušani; Otočani; potomak Petra Kružića imao je oveći posjed na Žminjštini), na masovne bune seljaka, na ovaj kraj kao najrazvijeniji dio grofovije u XV—XVI st., na upotrebu glagoljice u crkvenom, javnom i privatnom životu. Žminjština je osobito stradala na početku XVII st. u doba uskočkog rata, nakon koga su se uskoci naselili i u Žminjštini. U XIX st. započinjale doseljavanje i Talijana.

Autor je pažnju posvetio teškoj borbi naroda protiv sve jačeg denacionalizatorskog pritiska talijanaško-talijanskog vladajućeg sloja od druge polovine XIX st. dalje. Valja istaknuti da je — prema Šonji — prvi Hrvat u Istri uspio postati načelnik općine upravo u Žminju 80-ih godina. Do koje se mjere borba s vladajućim slojem razvila govori i ovaj Šonjin citat: »Kotarsko školsko vijeće u Pazinu vratilo je 13. ožujka 1873. župnom uredu u Žminju spis pisan na hrvatskom jeziku uz napomenu da ga župnik pošalje na talijanskom jeziku. Istom župnom uredu vratio je porezni ured u Pazinu spis 11. svibnja 1873. uz opasku da ondašnji činovnici ne znaju 'srpski jezik' niti su ga dužni razumjeti. Početkom 1878. Mihovil Pamić iz okolice Žminja podnio je Kotarskom sudu u Pazinu molbu na hrvatskom jeziku za upis nekretnina. Sud mu je molbu odbio s napomenom da treba dostaviti ovjeren prijepis na talijanskom jeziku. Ipak je posredovanjem dr Dinka Trinajstića i po naređenju Apelacionog suda u Trstu sud morao primiti molbu na hrvatskom jeziku« (42).

Stanovništvo se i u XIX st. bavilo poljoprivredom, ali je i tada Žminj ostao važnim trgovačkim središtem u tom dijelu Istre (osobito stokom, žitom i vunom). Bilo je otvoreno i nekoliko kame-noloma. Žminj je na početku XX st. imao i vlastito gospodarsko društvo, štedionicu, hrvatsku čitaonicu itd. Djelovala je talijanska štedionica. Osnovna škola s njemačkim nastavnim jezikom osnovana je 1882, od 1850. predaje se na hrvatskom i talijanskom jeziku (pod jakim pritiskom talijanaša), a 1899. otvorena je samostalna hrvatska škola.

U razdoblju između dva svjetska rata Žminjština dijeli sudbinu ostale Istre: zabranjena je upotreba hrvatskog jezika, 1921. fašisti su pred školom spalili dječje bilježnice i udžbenike, te sav knjižni fond na hrvatskom jeziku, protestni pohod 600 Žminjaca u Rovinj da se ponište falsificirani izbori silom je suzbijen, prezimena i imena su potalijančena itd.

Razdoblje NOB-a — autor ga opisuje uglavnom kroz sjećanja — započelo je u Žminju vrlo rano. Već u kolovozu 1941. Žminjac Zvane Črnja stiže iz Sušaka, organizira sastanke, širi ideje o potrebi oružane borbe. Od tada se NOP sve organiziranije razvija. U drugoj pol. 1942. udaren je i temelj novoj, narodnoj vlasti. Ilegalci djeluju, a borci odlaze u jedinice NOV i POH u Hrvatsko primorje, Gorski kotar i dalje. Raspad fašističkog režima i Kraljevine Italije Žminjci su iskoristili za sređivanje prilika a 23. rujna 1943. ovdje je osnovana i Prva partizanska brigada »Vladimir Gortan«. U Žminju je bilo i sjedište Operativnog štaba NOV za Istru. Razdoblje njemačke okupacije prepuno je nasilja — dovoljno je spomenuti samo uništenje sela Kresine i njegova stanovništva. Ipak, djelovali su i KK KPH, KK SKOJ-a, KO AFŽ-a, KK USAOH-a, KNOO, KO JNOF-a. Između ostalog, i pored okupatorova terora, npr., u kolovozu 1944. ovdje je radilo devet partizanskih škola sa 158 učenika. Nastavni je jezik — nakon toliko decenija — opet hrvatski. Žminj je dočekaao oslobođenje 7. V 1945. teško oštećen, sa 608 poginulih i ubijenih, sa 717 logoraša, sa 659 uništenih stambenih i gospodarskih zgrada.

U četvrtom je poglavlju A. Šonje podrobno prikazao spomenike kulture u Žminjštini. Opisao je sam grad Žminj, pa sela i zaseoke sa svojim osobitostima (npr., kažu-kažuon, pastirska zgrada). Detaljno je opisao i narodni život i običaje, narodnu nošnju: sve crkve i crkvice, od kojih je gotovo svaka i povijesni spomenik (osobitu vrijednost, npr., imaju freske u Sv. Trojstvu koje su završene 1571. s grafitima od kojih su osobito brojni oni na glagoljici).

»Žminj danas« — dodatak je Marija Kalčića, iz kojeg, npr., saznajemo da u 120 sela i zaselaka ima 1214 domaćinstava s oko 4200 stanovnika. Sjedište je Čakavskog sabora, koji ima razgranatu mrežu katedara u Istri i Dalmaciji.

Knjiga »Žminj i Žminjština« zanimljiv je i koristan presjek života i djela jednog područja Istre. Na malom geografskom prostoru ogleda se veliko bogatstvo povijesnih podataka, a knjiga će do-

bro doći ne samo zainteresiranim Žminjcima da upoznaju svoje pretke i njihov trud već i historičarima Istre općenito.

P. Strčić

POMORSKI ZBORNİK 14, RIJEKA 1976 (bilješka o povijesnim radovima)

U ovom zborniku nema nekih vrednijih povijesnih prinosa, ali zato ima dosta zanimljivih pojedinosti koje će ljubitelji pomorstva i pomorske prošlosti rado pročitati.

O podmorskoj arheologiji u radu Pomorskog i povijesnog muzeja u Rijeci izvješćuje Radmila Matejčić, Petnaest godina hidroarheoloških istraživanja u Kvarneru (345—361).

Prinos srednjovjekovnoj dubrovačkoj pomorskoj povijesti rad je Bogumila Hrabaka, Nastojanje Dubrovčana oko potiskivanja katalonskih i sicilijanskih gusara od sredine XV stoljeća (379—394).

Branko Krmotić, Pomorski potхвати uskočkih vojvoda Martina Posegarskog i Marka Margitića (363—378) piše o podrijetlu i sudjelovanju u nekim pomorskim akcijama dvojice istaknutih uskoka koje je Rabatta dao pogubiti 1601.

Ostali radovi tiču se dubrovačkoga konzularstva (Ilija Mitić, O predstavnicima Dubrovačke Republike na Jonskim otocima u XVI, XVII i XVIII stoljeću; 395—404), ribarstva (Josip Basioli, Ribarske družine na istočnom Jadranu kroz vijekove; 415—434), iseljenštva (Ivo Šišević, Kako su naši iseljenici putovali u Ameriku?; 435—450), brodarstva (Kazimir Pribilović, Jadranska plovidba 1941—1945; 451—466) i pojedinaca (Ignatije Zloковиć, Kapetan Mato Mrša, pomorac i pedagog; 467—476; Zdravko Mužinić, Pomorski stručnjak i pisac Frano V. Maroević, 477—482).

Na kraju bih istaknuo kao najzanimljiviji, iako etnološkog značaja, rad Marijane Gušić, Odjeća mornara u 16. stoljeću (405—414).

Trpimir Macan

BUZETSKI ZBORNİK 1, PULA 1976,
str. 182.

Kao deveti svezak u nizu »Zbornika« Čakavskog sabora objavila je Izdavačka zajednica ČS u Puli 1976. prvu knjigu »Buzetskog zbornika«. Zapravo, sadržaj ove edicije čine integralni ili prošireni referati s »Buzetskih dana« održanih 1975, uz tri druga teksta. »Buzetski dani« osnovani su 1970. kao Katedra Čakavskog sabora (od 1974. djeluju i kao Komisija OK SSRN Buzet); do sada je održano šest skupova. Materijali su objavljeni u »Buzetskim danima« (1970, 1971—72) i u puljskom časopisu »Istra« (1973).

Tematika prvoga »Buzetskog zbornika« vrlo je raznolika. Pored članaka o suvremenim ekonomskim problemima, poetskih priloga, napisa o narodnoj muzici i Čičariji u hrvatskoj književnosti, objavljeno je i nekoliko članaka s povijesnim sadržajima. Tako je Dina Zlatić opisala rad Prve oblasne konferencije AFŽ-a za Istru, koja je održana 23. VII 1944. u Rašporu na Buzeščini. Sama D. Zlatić postala je i prva predsjednica OO AFŽ-a za Istru. Važno je napomenuti da je konferenciji prisustvovalo više stotina žena iz Istre, te predstavnica Hrvatskog primorja, kako Hrvatica tako i Talijanki, i da su partizanske jedinice s uspjehom vodile borbe s Nijemcima (koji su saznali za skup) sve dok konferencija nije završena u redu i miru. Autorica je u članku ukazala i na druge momente u razvoju AFŽ-a Istre. Mario Mikolić analizira rad partijskih sastanaka u Istri u prosincu 1943; važno je savjetovanje održano u Brgudcu 10. XII. na kojem su bili i članovi KP Italije, među njima i predstavnici tršćanske federacije. Prva izborna oblasna konferencija KPH za Istru održana je u Račicama 25. XII i na njoj je izabran Oblasni komitet KPH za Istru. Bogoljub Barjaktarević govori o Brgudcu — poznatom ustaničkom mjestu Istre. Dražen Vlahov je dao temeljit i opsežan rad — prikazao je nastajanje i djelovanje Okružnog NOO-a Buzet; autor se služio gotovo u cjelini izvornom građom koja je rijetko

dosad iskorištena u literaturi. Alojz Čargonja je izradio pregled napisa o Buzeščini u »Glasu Istre« 1943—45. Vesna Jurkić - Girardi opisala je antičke spomenike u ovom kraju (Buzeščina je i inače bogata spomenicima, počevši od prehistorijskih dana do srednjeg vijeka). Miroslav Bertoša je analizirao prilike u Buzeščini u doba uskočkog rata na poč. XVII st., i to na temelju građe u Državnom arhivu u Veneciji. Građa nije u nas do sada iskorištena, a pokazuje da je rat tako temeljito opustošio Buzeščinu da se pojedina njena područja nisu mogla više oporaviti. »Kao granično područje između dvije zaračene strane« — piše Bertoša — »Rašporski je kapetanat najteže stradao. Tu je ubijeno 30—50% pučanstva, odvedeno, zaklano ili uništeno 90—99,5% stoke (djelomično je ona uginula od gladi i žime), razrušeno ili spaljeno 60—90% kuća i napušteno 90—98% zemljišnih površina koje su se dotad obrađivale« (108). A rašporski kapetan Contarini izvještava mletačku vladu još i 1524. i 1525. da se ovdje »nema što odnijeti, osim kamenja«.

Pored »Buzetskih dana«, na području Buzeščine djeluje još jedna Katedra Čakavskog sabora — »Ročki glagoljaški bienale«. Poticaj je za to osnivanje dala velika glagoljaška baština u ovom kraju. Osnovana je 1973. te su do sada održana dva savjetovanja i jedan kolokvij. Josip Bratulić je u posebnom članku Buzetskog zbornika prikazao dosadašnji rad Bienala, na kojem su sudjelovali znanstvenici ne samo iz SRH već i iz drugih jugoslavenskih republika, te iz inozemstva (E. Hercigonja, M. Pantelić, B. Fučić, Z. Črnja, M. Ratković, F. V. Mareš, B. Grabar, M. Mulić, P. Kepeski, A. Stamać, A. Nazor, V. Mošin, I. Petrović, N. Kolumbić i dr.). Bratulić piše: »Prilikom stvaranja novoosnovane katedre — Ročkog glagoljaškog bienala — u Roču, u uvodnoj napomeni istaknuto je da se ova katedra osniva u svrhu kritičke valorizacije i popularizacije naše glagoljaške (i šire: srednjovjekovne) kulturne baštine. Nova se katedra osniva u Roču zato jer je ovo malo mjesto u sjevernoj kontinentalnoj Istri bilo tokom mnogih stoljeća srednjeg vijeka živo središte glagoljaške

djelatnosti na polju hrvatske pismenosti i književnosti. U Roču se rodio i radio jedan od prvih naših poznatih književnika, Šimun Greblo; za Roč je Vid Omišljanin prepisao ogroman brevijar, za Nuglu su domaći muži 'župan Ivan pridevkom Pirik [...] i župan Marin, pridevkom Mišulin' kupili znameniti Novakov misal, koji je ovdje, u Roču, poslužio kao podloga za izdanje prve hrvatske i južnoslavenske tiskane knjige, Misala iz 1483; iz Roča potječu, osim toga, i drugi glagoljaški tekstovi (jedan misal, uz brevijar Vida Omišljanina i misal kneza Novaka, danas je u bečkoj Nacionalnoj biblioteci, drugi u Kopenhagenu), danas raspršeni po bibliotekama gotovo cijelog svijeta« (169). Steta je što pročitani referati i materijali iz diskusije na oba skupa Ročkog glagoljaškog bienala nisu objavljeni u jednom ili dva zbornika.

P. Strčić

ANNALES DE L'INSTITUT FRANÇAIS DE ZAGREB, 3e Série — No 2, 1976. Revija za proučavanje francusko-jugoslavenskih odnosa, koju je 1937. pokrenuo Francuski institut u Zagrebu, u redakciji svoga direktora Jeana Dayrea, ponovo se nakon dužeg vremena pojavila 1978. s 2. sveskom svoje treće serije koji je pomnivo uredio tadašnji direktor instituta Jean Joinet.

Na njegov poticaj, a na prijedlog pisca ove bilješke, taj je svezak jednim dijelom posvećen problemu heretičke »Crkve bosanske«. Poslije opširnijeg teksta (L' »Eglise de Bosnie« au Moyen Age, 7—37) u kojem je J. Šidak dao sintezu dosadašnjih rezultata u njegovu proučavanju (u originalu je nešto kasnije objavljen u »Slovu« 27, 1977, izašao 1978, str. 149—184), slijede još tri članka koji taj problem osvjetljavaju u njegovu širem okviru. Herta Kuna, Les manuscrits de l' »Eglise de Bosnie« au Moyen Age (37—47), prikazuje u cjelini rukopise za koje se pouzdano zna da potječu iz kruga »Crkve bosanske«, pa je to do sada najpotpuniji njihov prikaz. Svetozar Radojčić, Les stećci de Bosnie et d'Herzégovine et leurs reliefs

(49—62), odobrio je i autorizirao prevođenje svog članka »Reljefi bosanskih i hercegovačkih stećaka«, Letopis MS 137, 1961. O likovnom ukrasu bosanskih rukopisa raspravlja Jovanka Maksimović u članku Les miniatures peintes de la Bosnie medievale (63—76), koji je prvobitno izašao u Zborniku radova Vizantološkog instituta XVII, 1976. U prilogu na kraju sveska nalazi se deset ilustracija nekih stećaka i minijatura iz nekih rukopisa.

Od dvanaest članaka mogu pažnju historičara privući još dva teksta. Monika Senkowska-Gluck, L'Illyrie vue par Joseph Fouché (77—81) izvješćuje o dva dokumenta iz 1813. i 1814. koji su iz kancelarije tadašnjega generalnog guvernera Ilirskih provincija upućeni Napoleonu a nalaze se u Archives Nationales u Parizu. Crnogorski historičar Dime Vučković, La France du Second Empire et le Monténégro (97—106), izlaže, na temelju pretežno arhivske građe, odnose između Francuske i Crne Gore za vladanja Napoleona III.

Odlaskom J. Joineta iz Zagreba Annales su ponovo prekinuli svoje izlaženje. Treba to utoliko više požaliti, što je g. Joinet pripremao objavljivanje dvaju idućih svezaka od kojih je jedan trebao, između ostaloga, sadržavati priloge o bosansko-hercegovačkim muslimanima, a drugi novu izvornu građu iz pera Rude- ra Boškovića.

J. Šidak

BIBLIOGRAFIJA O JUGOISTOČNOJ EVROPI

Südost-Institut u Münchenu izdaje od 1956. bibliografsko pomagalo za sve struke koje se bave istraživanjem jugoistočne Evrope — »Südosteuropa-Bibliographie«.¹ Počevši od 1945. svaka knjiga obuhvaća literaturu iz petogodišnjeg izvještajnog razdoblja i štampana je u dva dijela.

¹ Südosteuropa-Bibliographie. Hrsg. v. Fritz Valjavec. [Ab Bd 2:] Hrsg. v. Südost-Institut. Red.: Gertrud Krallert. I—IV. V/2. München 1956—1976.

Bibliografija je podijeljena regionalno po suvremenom državnom uređenju na Mađarsku, Rumunjsku, Slovačku, Jugoslaviju, Albaniju, Bugarsku, jugoistočnu Evropu kao cjelinu i njezina veća područja (größere Teilräume). U svakom regionalnom razdjelu literatura je sređena po strukama: 1. Opća pitanja [Allgemeines], enciklopedije, bibliografije, novi časopisi; 2. geografija; 3. stanovništvo, demografija, statistika; 4. povijest i politika; 5. jezik; 6. književnost i povijest književnosti; 7. religija i crkva; 8. država i pravo; 9. ekonomika i društvo [Wirtschaft und Sozialwesen]; 10. duševni i kulturni život. Za povjesničara su osim četvrtog razdjela najvažniji »država i pravo« i »ekonomika«, gdje ima čitav niz podataka o monografijama i raspravama iz političke odnosno gospodarske povijesti. Bibliografija o Jugoslaviji (Jugoslawische Bibliographie) se nalazi u ovim svescima:

1945—1950. Knj. I/2 (1959), 7—116.

1951—1955. Knj. II/1 (1960), 29—233.

1956—1960. Knj. III/2 (1968), 201—529.

1961—1965. Knj. IV/2 (1973), 244—595.

1966—1970. Knj. V/2 (1976), 361—731.

U najnovijem svesku o Jugoslaviji navedena je ukupno 5471 bibliografska jedinica, koje obuhvaćaju monografije, rasprave i članke. Razmotreno je 312 časopisa, godišnjaka i serija. Osim toga, navedeno je 119 »iskorišćenih časopisa« (verarbeitete Zeitschriften). Na hrvatsku povijest do početka Prvoga svjetskog rata odnose se bibliografski podaci pod ovim brojevima: br. 957—1031; 1257—1271 (Hrvatska do 1526, 455—456), 1317—1336 (Dubrovačka republika, 459—460), 1444—1515 (Hrvatska, Istra i Dalmacija 1526—1914, 467—472) i 1516—1534 (Vojna granica, 472—473). Ima niz podataka i u bibliografiji povijesti pojedinih mjesta i gradova (br. 957—1031, str. 435—440). Od 1914. godine hrvatska je povijest uvrštena u historiju Jugoslavije i jugoslovenskih naroda.

U takvoj količini bibliografskih podataka ne iznenađuje da ima nekih netočnosti i pogrešaka, na koje je upozorio i G. Grimm u svojim prikazima (Südst-Forschungen XXVIII, 1969, 295—296;

XXX, 1971, 315—317; XXXIV, 1975, 278—279). Iz hrvatske povijesti možemo, npr. napomenuti da je u knjizi IV/2, 246, unesena pod »Vojnu granicu« lijepa povijesna pripovijest za djecu Miroslave Despot »U putničkoj kočiji od Karlovca do Varaždina god. 1846« (Zagreb, 1962); u knjizi V/2, na str. 468 (br. 1454) navedena je kao autor neka »Demilovskaja«, a treba da je to I(nna) I(vanovna) Leščilovskaja; od knjige iste autorice »Illirizm« (Moskva 1968) zabilježen je samo podnaslov (br. 1480).

O metodi i kriteriju za svaku izbornu bibliografiju [Auswahlbibliographie] može se diskutirati (usp. spomenute prikaze G. Grimma i A. Scherera, Südstdeutsches Archiv XIV, 1971, 266—267), ali se uglavnom može reći da Südeuropa-Bibliographie navodi gotova sva važna djela na svim evropskim jezicima. Pored svakog naslova na njemačkom čitaocu manje poznatom jeziku dodan je prijevod koji bi ponegdje mogao biti točniji. Važnost bibliografije sastoji se u tome da se ona obazire ne samo na literaturu iz pojedinih zemalja nego obuhvaća i monografije i rasprave bez obzira na nacionalnu ili jezičnu pripadnost autora ili mjesta štampe. Jedina je orijentacija tematsko gledište. Zbog toga nema ni potpunije bibliografije te vrste za cijelu ovu regiju Evrope.

Südeuropa-Bibliographie dobila je »mlađu« konkurenciju. Osim bibliografije grčkoga Balkanskog instituta, Bugarska akademija nauka izdaje od 1966. za svaku godinu bibliografiju balkanskih istraživanja.² Svaki svezak izlazi dvije godine nakon izvještajne godine, pa je ova bibliografija znatno aktualnija od Südeuropa-Bibliographie, koja je inače potpunija. Obje bibliografije se međusobno dopunjuju. Imajući na umu da se one ne podudaraju po kriterijima izbora i po redu izlaženja, možemo svakome preporučiti da se koristi i jednom i drugom bibliografijom.

² Bibliographie des études balkaniques I (1966) — X (1975), Sofija 1968—1977.

BIOGRAPHISCHES LEXIKON ZUR GESCHICHTE SÜDOSTEUROPAS. Hrsg. v. Mathias Bernath und Felix v. Schroeder. Bd. 2: G — K. München 1976. 542 S. (Südosteuropäische Arbeiten. 75/2.)

Dvije godine nakon prvog sveska (usp. W. Kessler: *Neki noviji prilozi hrvatskoj povijesti iz SR Njemačke*, HZ 27/28, 1974—75, 466—467) izašla je druga knjiga *Biografskog leksikona za povijest jugoistočne Evrope*, koja kao i prva donosi niz životopisa Hrvata i ličnosti važnih za hrvatsku i jugoslavensku povijest, na primjer Ilije *Garašanina* (10—13), Bogoljuba *Jevtića* (266—267), Benjamina *Kállaya* (322—324) i bosanskog bana *Kulina* (524—525).

U biografiji Ljudevita *Gaja* (H. Sundhaussen, 2 — 5) ima nekih netočnosti: npr. Gaj se tek 1832. preselio u Zagreb (a ne 1830.); njegova »Kratka osnova [...]« nije *Kurze Grundlegung der kroatischslawischen Orthographie* nego, kako glasi sporedni naslov, *Kurzer Entwurf einer kroatisch-slavischen Orthographie*; on je dobio Druckerei-, a ne Druckprivileg. Ali uglavnom može se reći da Sundhaussen dobro ocrtava život i značenje »vođe ilirskog pokreta« (2). Ksavera Šandora *Gjalskog* prikazala je D. Burkhart (53—55), a njemačkog »opunomoćenog generala u Zagrebu« (1941—1944) *Glaise von Horstenau* R. G. Ardelt (55—56). O dvojici političkih predstavnika njemačke manjine u Jugoslaviji, o Georgu *Grasslu* (83—84) i Stefanu *Kraftu* (498—499) piše J. V. Senz. Dobro bi bilo da se osim literature na njemačkom jeziku poslužio monografijom D. Bibera, »Nacizem in Nemci v Jugoslaviji« (1966).

U članku o zagrebačkom biskupu i nadbiskupu Jurju *Hauliku* (128—130) smatra G. Sewann da je Narodna stranka bila *Volkspartei*, iako čitamo na str. 522 i 525 ispravno *Nationalpartei*. Autor piše da je vlada *Hauliku* zbog njegovih zasluga dodijelila čast nadbiskupa (129), a zaboravlja pri tom da je podizanje zagrebačke biskupije na rang nadbiskupije istodobno bilo uspjeh hrvatske politike (usp. F.

Šišić, *Kako je postala zagrebačka nadbiskupija*, *Starine JAZU XL*, 1939, 1—74, koju ne navodi u popisu najvažnije literature). O autoru znamenite brošure »Sollen wir Magyaren werden« (Karlovac 1833), Slovaku Samuelu *Hojču*, možemo se informirati na str. 174—175. K. Oberdorfferu se čini da je Hojč »oko 1830. radio kod grofa Janka Draškovića«, iako L. Gogolák (Beiträge zur Geschichte des slowakischen Volkes II, 1969, 210), koji je očevito njegov izvor, piše da je Hojč kao mladi čovjek surađivao s Jankom Draškovićem.

O hrvatskom banu Josipu *Jelačiću* H. Sundhaussen (263—266) opširno prikazuje njegovu ulogu 1848/49. Ne znamo, zbog čega navodi u popisu literature *roman* Josipa Horvata o Četrdesetosmoj, a ne radove J. Sidaka i V. Bogdanova kojih imena spominje u tekstu. U leksikonu se također nalaze biografije Ivana Frane *Jukića* (310—311, u popisu literature nedostaje zbornik *Ivan Franjo Jukić. Dokumentarna građa*. Sarajevo 1970), Bartola *Kašića* (379—380), Mihe *Klaića* (409—410), prvoga hrvatskog i ugarskog kralja za vrijeme »pacta conventa« Kolomana (409—410), protestantskog književnika Stjepana *Konzula Istranina* (468—470) i hrvatskih kraljeva iz »narodne dinastije« Krešimira III. i Krešimira IV. (501—503), a npr. ne Andrije *Kačića Miošića*. Unesen je i Juraj *Križanić* (108—509).

Opširan je i solidan prikaz života i rada Ivana *Kukuljevića Sakcinskog* od H. Sundhaussena (521—524). A. Moritsch prikazuje Franju baruna *Kulmera* (525—526) i Dragojla baruna *Kušlana* (533—534), H. Sundhaussen Eugena *Kvaternika* (535—536) i »maršala« iz NDH Slavka *Kvaternika* (537—538). Ove razmjerno kratke skice zadovoljavaju potrebe njemačkog čitaoca. No, ipak bismo htjeli upozoriti na to da »savjetništvo« nije »samostalna hrvatska vlada« [selbständige kroatische Regierung, 522] nego *hrvatsko namjesničko vijeće*, i da njemački prijevod naslova spisa E. Kvaternika »Istočno pitanje i Hrvati« (1868.) ne glasi *Ostfrage* (536), nego *Orientalische Frage*, što jasno proizlazi iz *Kvaternikova* predgovora (II, 2), iako *Ostfrage*

nalazimo i u Austrijskom biografskom leksikonu (Österreichisches Biographisches Lexikon 1815—1950, Bd. 4, Wien, Köln 1969, 383), gdje je M. Šeper pisao o Kvaterniku.

Osim spomenutih biografija, u Biografskom leksikonu prikazan je život znanstvenih i kulturnih radnika npr. povjesničara Ljudmila *Hauptmana* (130—131) i slavista Vatroslava *Jagića* (258—259; katedra za slavistiku u Berlinu osnovana je 1841, a ne tek 1874!). Uneseni su također Jernej *Kopitar* (470) i Vuk *Stefanović Karadžić* (345—348).

Pitamo se zbog čega su u leksikon unesene ličnosti kojima, doduše, ne možemo poreći važnost za jugoistočnu Evropu, ali o kojima ima dosta drugih informativnih pomagala. Npr.: Johann *Gottfried Herder* (152—154), o kojemu vrlo zanimljivo piše H. *Sundhaussen*, Adolf *Hitler* (164—166), njemački socijaldemokratski teoretičar i publicist Karl *Kautsky* (387—389). Ima niz članaka i o austrijskim vladarima, političarima i vojskovođama (*Haugwitz* 126—128, nadvojvoda *Johann* 274—276, *Josip I.* 291—293, *Josip II.* 293—296, *Kaunitz* 385—387, *Kolowrat* 443—446, *Kübeck* 518—519, *Kudlich* 519—521).

Ovaj biografski priručnik vrlo će dobro doći svakom koji se želi informirati o pojedinim ličnostima politike i kulture iz svih zemalja jugoistočne Evrope te o naučnim radnicima koji su se bavili ovim područjem (npr. *Gerhard Geseemann* 41—42 ili *Johann Georg von Hahn* 113—114). Ali ne može se zatajiti razlika u kvaliteti i pouzdanosti između raznih članaka. Taj je leksikon, na neki način, ogledalo stanja njemačke i austrijske nauke o jugoistočnoj Evropi. Organizatorsko središte Biografskog leksikona, *Südost-Institut* u Münchenu (Güllstr. 7, D-8000 München 2), sprema vrlo važno bibliografsko pomagalo, tzv. *Historische Bücherkunde Südosteuropas*. Bit će to komentirana bibliografija o povijesti svih zemalja jugoistočne Evrope (usp. G. *Krallert: Historische Bücherkunde Südosteuropa, Südosteuropa und Südosteuropaforschung*, Hamburg 1976, 269—274). Ovaj pothvat bit će vri-

jedan i važan za svakoga koji se bavi poviješću pojedinog područja ili čitavog kompleksa zemalja i naroda jugoistočne Evrope, kao i Biografski leksikon.

W. Kessler

SÜDOSTEUROPA MITTEILUNGEN

Od 1975. *Südosteuropa Mitteilungen*, tromjesečnik zapadnonjemačke Südosteuropa-Gesellschaft, znatno je proširio svoj opseg i sadržaj. Rasprave su postale šarolikije, a ima i veći broj priloga iz svih struka koje se u Saveznoj Republici Njemačkoj bave problemima jugoistočne Evrope: iz povijesti književnosti, književne kritike, filologije, historije, geografije i ekonomike. O stanju jugoslavistike vrlo pregledno informira P. *Rehder* (*Die Südslavistik in der BR Deutschland 1970—1976*, XVII, 1977, br. 4, 61—71), a ona pati, kao i sve druge struke, ponajprije zbog teškoća u poznavanju južnoslavenskih jezika (usp. W. *Kessler*, Zum Beispiel Serbisch und Kroatisch, XV, 1975, br. 3, 44—52). Glasilo nema specijalnih priloga iz hrvatske povijesti, ali neke rasprave nisu i s hrvatskog gledišta bez zanimljivosti, kao npr. prilog urednika glasila H. *Hartla* o mađarskim gubicima nakon Prvoga svjetskog rata (*Ungarische Verluste und Bekenntnisse seit 1918*, XVI, 1976, br. 3, 18—26).

Časopis obavještava i o svečanostima u Jugoslaviji (usp. S. K. *Kostić*: 150 Jahre »Letopis Matice srpske«, XVI, 1976, br. 1, 67—70), ali za čitaoca izvan Savezne Republike Njemačke važniji su prilozi koji govore o razvitku tzv. Südosteuropa-Forschung, kao npr. prilog N. *Reitera*, Der Südosteuropa-Arbeitskreis (der Deutschen Forschungsgemeinschaft) und seine Ziele, XVI, 1976, br. 3, S. 80—85 (djelomično to je replika na moj prikaz »Südosteuropa-Handbuch. Bd 1. Jugoslawien /1975/, XVI, 1976, br. 2, 78—80). Ako uzmemo u obzir da *Südost-Forschungen* kao godišnjak ne mogu aktualno obavještavati o svim pitanjima

na području istraživanja jugoistočne Evrope, moramo istaći da su Südosteuropa Mitteilungen na pravom putu da uz glasila Društva za jugoistočnu Evropu budu i aktualan časopis njemačke Südosteuropa-Forschung. U povodu svoje dvadesetpetogodišnjice *Südosteuropa-Gesellschaft* objavila je poseban broj (XVII, 1977, br. 3) s prilogima iz raznih prijašnjih publikacija društva koje ima velikih zasluga za razvitak znanstvene i gospodarske povezanosti između SR Njemačke i jugoistočne Evrope.

Wolfgang Kessler

NJEMAČKE »ZAVIČAJNE KNJIGE« O JUGOSLAVIJI

Izvan zapadnonjemačke i austrijske »stručne« historiografije o Jugoslaviji postoji jedna grana povijesne znanosti koju bih ja s Antunom Taffernerom nazvao »dunavsko-švapska historiografija«.¹

»Dunavski Švabe« (Donauschwaben), stvoren je kao kolektivni naziv nakon prvoga svjetskog rata za potomke njemačkih kolonista u prijašnjoj Ugarskoj, napose u Bačkoj i Banatu, u Slavoniji i Srijemu. Oni svojom sadašnjom historiografijom nastavljaju predratna istraživanja regionalne povijesti svojih nekadašnjih naseobina. Nosioci tih istraživanja uglavnom su nastavnici i svećenici — kao i u »starom zavičaju«. Osim većih i sumarnih pothvata kao što je zbornik o katoličkim Švabama u nasljednim državama Habsburške monarhije 1918—1945.² i zanimljivog izdanja izvorne građe³ ima čitav niz publikacija različitih zamisli i vrijednosti. Osim »du-

navsko-švapske bibliografije«⁴ o njima daje pregled spomenica Udruženja dunavsko-švapskih nastavnika (Arbeitsgemeinschaft der Donauschwäbischen Lehrer) u povodu 25-godišnjice 1972.⁵ Znanstveni godišnjak Jugoistočnonjemačke kulturne ustanove (Südostdeutsches Kulturwerk, Güllstr. 7, D-8000 München 2) »Südostdeutsches Archiv«⁶ prati sve ove radove, kao i kulturni tromjesečnik »Südostdeutsche Vierteljahresblätter« koji izlazi od 1952. »Vierteljahresblätter« su — kao i tjednik »Der Donauschwabe« — vrlo neraspoređeni prema suvremenoj Jugoslaviji.

Rezultat ovih nastojanja je također čitav niz »zavičajnih knjiga« (Heimatlücher) koje predstavljaju monografije o pojedinim mjestima i pokrajinama kako se oni odražavaju u sjećanjima prijašnjih njemačkih stanovnika. Izrađene su uglavnom po istoj shemi: nacrt povijesti (za novije doba većinom ne po izvorima ili literaturi, nego po sjećanju), priče, dosjetke, crtice iz zajedničke prošlosti, popis njemačkih obitelji. Ima i dosta folklorne građe, zanimljivih starih fotografija a nekad i planova i karata. Ima veći broj takvih knjiga iz Bačke, Banata, Slavonije i Srijema, pa čak i iz Bosne.⁷ Od novijih izdanja kojih još nema u dotičnoj bibliografiji⁸ možemo za

⁴ A. Scherer, Donauschwäbische Bibliographie 1935—1955. München 1966; isti: Donauschwäbische Bibliographie 1955—1965. München 1974.

⁵ Donauschwäbische Lehrer- und Forschungsarbeit. München 1973.

⁶ Ima i priloga iz hrvatske povijesti, npr. H. Heppner, Kroatien und die »Augsburger Allgemeine Zeitung« im Jahre 1848. Südostdeutsches Archiv XIX/XX, 1976—1977, 160—166.

⁷ F. G. Lamers, 65 Jahre Kolonie in Bosnien in Jugoslawien. Nova Topola (Windhorst) 1879—1944. Alexandrovac (Rudolfstal) 1880—1944. Wien 1970. G. A. Bayer, Und übrig blieb ein Johannisbrot-Baum. Branjevo an der Drina. Pfullingen 1975.

⁸ A. Tafferner, Donauschwäbische Heimatbücher und Ortsgeschichten in chronologischer Reihenfolge 1777—1972, Donauschwäbische Lehrer- und Forschungsarbeit. München 1973, 301—326.

¹ A. Tafferner, Donauschwäbische Wissenschaft. T. 1. München 1974.

² Die katholischen Donauschwaben in den Nachfolgestaaten 1918—1945. Freilassing 1972. Usp. i priloge u zborniku Der Donauschwabe und sein geistiges Profil. Festgabe für Josef Nischbach. Stuttgart 1969.

³ A. Tafferner, Quellenbuch zur donauschwäbischen Geschichte. T. 1. 2. München 1974—1977.

Bačku, Slavoniju i Srijem napomenuti ova:

- (*Bukin:*) Bukiner Heimatbuch. Werdegang, Aufstieg und Untergang der deutschen Gemeinde Bukin in der Batschka. Hrsg. v. Benedikt Helmlinger. Magstadt 1974 (Donauschwäbische Beiträge 64).
- (*Đakovačka Satnica:*) Satnitz (Djakovačka Satnica). Eine gemischtsprachige Gemeinde in Slawonien. Hrsg. v. Stefan Stader. Kaiserslautern 1972.
- (*Jarmina:*) Johann Herzog / Stefan Klemm, Heimatbuch der Donauschwaben aus Jarmina — Jahrmein. Red. — Valentin Oberkersch. Wien 1976.
- (*Karavukovo:*) Heimatbuch Karavukovo. Werdegang, Blütezeit und Auflösung einer deutschen Großgemeinde in der Batschka. Hrsg. v. Anton Pollinger. Griesheim 1975.
- (*Kucura:*) Robert Lahr: Kucura. Heimat zwischen Donau und Theiss. Eggenfelden 1976.
- (*Kula:*) Kula und seine Deutschen. Hrsh. v. Franz Blantz. Ostfildern 1976 (Donauschwäbische Beiträge 66).
- (*Šidski Banovci:*) Schidski Banovci. Geschichte einer deutschen Tochttersiedlung in Syrmien. Stuttgart 1975.
- (*Tomašanci:*) Josef Werni / Konrad Reiber / Josef Eder, Heimatbuch Tomaschanzi-Gorjani. Zur Erinnerung an unsere einstige Heimat in Slawonien. Kirchdorf/Inn 1974 (Donauschwäbische Beiträge 63).
- (*Vinkovci:*) Heimatbuch der Deutschen aus Vinkovci und Umgebung. Red.: Valentin Oberkersch. Biberach 1975.
- (*Vrbas:*) Werbass — Vrbas — Verbász. 1785—1975. Zur Geschichte der Doppelgemeinde Alt- und Neuwerbass. Stuttgart 1975.

Od tih izdanja ne smije se uvijek očekivati povijesna objektivnost, npr. ako se rad: o ulozu njemačke manjine u Jugoslaviji za vrijeme »Trećeg Rajha« ili o tzv. »pohrvaćivanju« (Kroatizacija).⁹ Nije opravdana kritika Rasima

Hurema koju je dao o austrijskoj i zapadnonjemačkoj historiografiji u drugom svjetskom ratu.¹⁰ Osnovno raspoloženje je tužba za izgubljenim zavičajem. Čitajući ove knjige osjeća se i traženje orijentacije u novoj sredini.¹¹

Savjet za istočnonjemačku kulturu (Ostdeutscher Kulturrat) u Bonnu priprema bibliografiju svih ovih Heimatbücher, od kojih znatan dio posjeduje Bücherei des deutschen Ostens u Herneu (Postfach 1820, D-4690 Herne 1).¹² Njemačka stručna historiografija gotovo ne zamjećuje ovakvu literaturu, a od jugoslavenskih historičara samo se Slavko Gavrilović djelomično koristio izdanjima o Srijemu. Razumljivo je da hrvatska srpska i vojvođanska historiografija uglavnom nemaju interesa za tako opširno opisivanje sudbine jedne »izgubljene« grupe prijašnjeg stanovništva. Zbog toga su ove zavičajne knjige važna i nenadoknadviva dokumentacija, iako ova »subjektivna historiografija« ne pretendira na znanost.

U zadnje vrijeme opaža se sve više činjenica da pripadnika one generacije koja je svjesno živjela u tim pokrajinama biva sve manje.¹³ S druge strane, ima dosta novih poticaja da se ova etnička grupa ne istražuje izolirano nego u međuetničkom odnosu sa hrvatskim, berach 1975, 63; J. Müller, Syrmien — Slawonien — Bosnien. Verlorene Heimat deutscher Bauern. Freilassing 1961, 39.

¹⁰ R. Hurem, Austrijska i zapadnonjemačka istoriografija o Jugoslaviji u drugom svjetskom ratu, Časopis za suvremenu povijest VII, 1975, 3 (19), 66.

¹¹ W. Kampf, Ostdeutsche Heimatbücher — mehr als bloß Erinnerung, Der gemeinsame Weg III, 1977, 1 (5), 20.

¹² Usp. Bücherei des deutschen Ostens Herne Gesamtkatalog. Stand 1. 4. 1973. Herne 1973; Stiftung Haus des Deutschen Ostens Düsseldorf. Bibliothek. Auswahlverzeichnis Donauschwäbische Literatur. Düsseldorf 1977.

¹³ H. Ischreyt, Bemerkungen über die »Weiterentwicklung der ostdeutschen Kultur«, Deutsche Studien XIV, 1976, 3 (54), 197—203.

⁹ Usp. npr. Heimatbuch der Deutschen aus Vinkovci und Umgebung. Bi-

srpskim i mađarskim »susjedima«.¹⁴ U svakom se slučaju mora pozdraviti takva pojava »Heimatiforschung«, ali uz to treba upozoriti na neophodnost njezine kritičke analize i s njemačke i s jugoslavenske strane.

Wolfgang Kessler

EUROPÄISCHE BAUERNPARTEIEN IM 20. JAHRHUNDERT. Hrsg. v. Heinz Gollwitzer. Stuttgart, New York: G. Fischer 1977, 702 S. (Quellen und Forschungen zur Agrargeschichte. Bd. 29)

Povijest evropskih seljačkih stranaka do Drugoga svjetskog rata nije još uvijek dovoljno istražena. Zato je inicijativa H. Gollwitzera, profesora za noviju povijest na sveučilištu u Münsteru, da se s usporednih gledišta istraže ove partije pothvat pun hvale. Rezultat ovih nastojanja je zbornik koji ima svoju važnost za sve istraživače suvremene povijesti Evrope i pojedinih zemalja.

U uvodu (1—82) H. Gollwitzer primjenom metoda strukturalne historiografije daje opći pregled problematike s posebnim obzirom na tipologiju seljačkih stranaka. Slijede članci o partijama u Finskoj i Skandinaviji, a najopsežniji je onaj dio koji obrađuje stranke srednjoistočne i jugoistočne Evrope (Ostmittel- und Südosteuropa. 201—506). Iza priloga o partijama u Austriji, Švicarskoj i Njemačkoj slijedi rasprava o pitanju, zašto u Zapadnoj Evropi nije bilo seljačkih partija. Knjigu završava studijom H. Haushofera o »Zelenoj Internacionali« i registrom imena.

¹⁴ Usp. I. Weber-Kellermann (Hrsg.). Zur Interethnik. Donauschwaben, Siebenbürger Sachsen und ihre Nachbarn. Frankfurt a. M. 1978; W. Kessler, Neki noviji prilozi hrvatskoj povijesti iz SR Njemačke, HZ XXVII/XXVIII, 1974—75, 469; isti, Politik, Kultur und Gesellschaft in Kroatien und Slawonien in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts. Historiographie und Grundlagen. Phil. Diss. Düsseldorf 1978 (rukopis), 58 i sl.

Hrvatsku seljačku stranku kao najvažniju seljačku partiju na tlu stare Jugoslavije na str. 359—402 iscrpno obrađuje A. Moritsch (Beč) koji se već 1975. pojavio s jednim prilogom o Stjepanu Radiću u zborniku u čast Josipa Hamma.¹ Polazeći od poznatog argumenta da su u društvu koje je izrazito agrarno i sve partije na kraju krajeva »seljačke«, Moritsch ističe da je od svih seljačkih partija Jugoslavije samo Hrvatska seljačka stranka postigla političko značenje. Druge su seljačke partije nastupale pretežno kao ogranci većih političkih partija i tijekom svoga razvitka udaljile su se od svojih izvornih agrarno-seljačkih ciljeva.

Izvanredne političke uspjehe Hrvatske seljačke stranke autor svodi na specifične političke i socio-ekonomske uvjete u Hrvatskoj koje on detaljno prikazuje na str. 359—366. Opisujući te uvjete, kao što su nacionalizam i socio-ekonomske strukturne promjene, autorova izlaganja nisu uvijek sasvim jasna i potpuno uvjerljiva. Međutim, u deskriptivnom prikazivanju agrarno-socijalnih odnosa i povijesti stranke od njezinih početaka Moritsch donosi pouzdane činjenice, ukoliko ih je preuzeo iz njemu pristupačne literature. Budući da je rad bio dogotovljen već 1973, autor nije mogao iskoristiti važnije novije radove, npr. Lj. Bobana, B. Krizmana i I. Banca,² no ipak je mogao posegnuti za radovima B. Gligorijevića, H. Matkovića i dr.³ Proble-

¹ Bereiche der Slavistik, Festschrift zu Ehren von Josip Hamm. Wien 1975.

² Lj. Boban, Maček i politika HSS-a 1928—1941, I—II, Zagreb 1974; B. Krizman, Korespondencija Stj. Radića, I—II, Zagreb 1973; I. Banca, The National Question in Yugoslavia's Formative Period. Ph. Diss. Stanford 1975 (usp. prikaze H. Kücha, Jahrbücher für Geschichte Osteuropas XXIV, 1976, 456—457, i Südost-Forschungen XXXVII, 1978).

³ B. Gligorijević, Demokratska stranka, Beograd 1970; B. Krizman, Osnivanje Hrvatske pučke seljačke stranke 1904—1905. Radovi IHP II, 1969, isti; Izaslanik kralja Aleksandra kod Stjepana Radića u zatvoru 1925. god., Mogućnosti XVIII, 1971, 1087—1109; H. Mat-

matičnim se čini na nekim mjestima sa sadašnjom Jugoslavijom.⁴ Također i komentirani prikaz programa Hrvatske seljačke stranke (371—372) u kojem autor tekst samovoljno raščlanjuje, mogao je biti preglednije urađen. Međutim, političke pozicije stranke poslije stvaranja Kraljevine SHS Moritsch prikazuje jasno i fundirano, premda je u tom prikazu na više mjesta odveć usredotočen na Radićevo ličnost. On potcjenjuje taktičnost Radićeve politike, osobito iz god. 1925—27.

Vremensko težište rasprave omeđeno je godinama 1918—1928. Faza kraljevske diktature do sloma stare Jugoslavije 1941. bila je svakako do pojavljivanja knjiga Lj. Bobana za povijesno istraživanje teško pristupačna. Prikaz slovenskih i srpskih seljačkih partija veoma je skućen i površan. Uzrok tome leži prvenstveno u činjenici da materijali do kojih je autor mogao doći nisu dopustili dublju analizu zbog nedovoljno razvijenog znanstvenog istraživanja na tom području.

Izdavač H. Gollwitzer i koautor H. Haushofer prihvatili su se hvalevrijednog pokušaja da u svojim šire zamišljenim raspravama (»Europäische Bauern-demokratien im 20. Jahrhundert«, 1—82; »Die internationale Organisation der Bauernparteien«, 668—690) odrede uloge pojedinih seljačkih partija u cjelokupnom sistemu političke »participacije« (partijskog sistema i međunarodnih organizacija). Pri tom im je uspjelo dati nekoliko interesantnih hipoteza o inicijativama, utjecajima i vezama među seljačkim strankama i pokretima. To po-

gotovu vrijedi za postavljanje Hrvatske seljačke stranke u cjelinu evropskih seljačkih partija i njezinu ulogu u međunarodnim organizacijama.

Ovaj zbornik predstavlja značajan napredak u istraživanju evropskih seljačkih stranaka do izbivanja Drugog svjetskog rata i kao prvo djelo te vrste omogućuje točniju analizu. Hrvatska seljačka stranka dobila je u knjizi mjesto koje zaslužuje. Valja najzad reći da je ovdje prvi put prezentiran jedan koristan znanstveni prikaz Hrvatske seljačke stranke na njemačkom jeziku.

Heinrich Küchl / Wolfgang Kessler

OPĆI ŠEMATIZAM KATOLIČKE CRKVE U JUGOSLAVIJI (cerkev v Jugoslaviji) 1974, Zagreb 1975, izd. Biskupske konferencije Jugoslavije, str. 1166 + fotosi i zemljovid.

Drugo izdanje »Opéeg šematizma Katoličke crkve u Jugoslaviji (cerkev v Jugoslaviji)« tiskano je 36 godina nakon prvog izdanja koje je iz tiska izišlo u Sarajevu 1939; glavni urednik i prvog i drugog izdanja je dr. Krunoslav Draganić.

Drugo izdanje Šematizma razlikuje se od prvog po obradi većeg prostora na kojem se nalazi Katolička crkva u Jugoslaviji — dvije biskupije i dvije apostolske administrature u Slovenskom primorju i u Istri, te neka područja krčke i dubrovačke biskupije — i prikazom o djelatnosti Katoličke crkve iz Jugoslavije među hrvatskim i slovenskim iseljenicima u 25 država na pet kontinenta. U tom izdanju Šematizma uvrštene su mnoge ilustracije i 27 zemljovidnih karata i crteža što ožvljuje »pisanu riječ i smješta je u određene prostore«. Osim navedenog, to izdanje poprčeno je kraćim tumačenjima na latinskom, engleskom, francuskom i njemačkom jeziku.

Iza Uvodne riječi predsjednika BKJ (Biskupske konferencije Jugoslavije) zagrebačkog nadbiskupa Franje Kuharića,

ković, Sv. Pribičević i samostalna demokratska stranka, Zagreb 1972; Sv. Pribičević, Diktatura kralja Aleksandra, Beograd 1952.

⁴ Npr., str. 359: »Am 1. Dezember 1918 gründeten die Serben, Kroaten und Slovenen einen gemeinsamen Staat, der bis heute zu keiner gefestigten inneren Ordnung den Weg gefunden hat«; str. 388: »Daß zumindest das staatsrechtliche Konzept der Kroat. Bauernpartei richtig war, beweist wohl am besten die föderalistische Neuordnung Jugoslawiens nach dem Zweiten Weltkrieg.«

Predgovora uredništva, sadržaja Šematizma i Legende, tumača konvencionalnih znakova i važnijih kratica prikazana je uprava Katoličke crkve: osobni podaci pape Pavla VI, redosljed rimskih biskupa — vrhovnih poglavara Crkve, počev od sv. Petra pa do 262-og njegova nasljednika Pavla VI, podaci o biskupskoj sinodi i kardinalskom zboru, podaci o Rimskoj kuriji i njenim uredima, kongregacijama i tajništvima, o vijećima, komisijama i odborima, o diplomatskim predstavništvima Sv. Stolice kod drugih država i o diplomatskim predstavništvima pri Sv. Stolici. Ti podaci dobro će poslužiti svakome za upoznavanje strukture Katoličke crkve kao institucije od preko 700 milijuna vjernika.

Katolička crkva u Jugoslaviji razdijeljena je administrativno u 8 nadbiskupija, 13 biskupija i 4 apostolske administrature; po podacima navedenim u Šematizmu, 1974. imala je gotovo 2700 župa, 4220 svećenika, 6722 redovnice, gotovo 7 milijuna vjernika, od kojeg je broja bilo oko 425 tisuća u inozemstvu na radu. Po svim administrativnim jedinicama navedeni su i podaci o broju drugih vjernika (pravoslavnih, protestanata, muslimana i dr.) i ateista. Za svaku tu administrativnu jedinicu Katoličke crkve prikazana je ukratko povijest nastanka i razvoj do suvremenih dana; upravo ti podaci za historičare su najzanimljiviji, jer se dotiču mnogih značajnih problema u historiografiji, kao napr. o zagrebačkoj biskupiji, o đakovačkoj biskupiji i bosanskoj biskupiji u kojima autor govori o problematici »Crkve bosanske«, o beogradske nadbiskupiji i dr. Za svaku župu navedeni su podaci o postanku, o broju vjernika, podaci o prosvjetnim i školskim institucijama i dr.

Autor je prikazao i 14 muških redova i 5 muških kongregacija, 7 ženskih redova i 28 ženskih kongregacija, njihovu povijest, djelatnost i stanje zasebnih institucija u okviru K. c. Prikazani su i nacionalni zavodi, Papinski hrvatski zavod sv. Jeronima i Papeški slovenski zavod v Rimu.

U Šematizmu je dosta opširno prikazan i pastoralni rad K. c. među ise-

ljenim katoličkim vjernicima iz Jugoslavije, i to odvojeno hrvatska i slovenska duhovna pastva.

Po nekim podacima, u tuđini se nalazi »skoro dva milijuna Hrvata i njihovih potomaka«, koji privremeno ili stalno borave izvan svoje domovine. Pastoralni rad među tim vjernicima vodi se organizirano i 1974. bilo je u Zapadnoj Evropi 97 samostalnih katoličkih misija koje za preko pola milijuna hrvatskih radnika vode »dušobrižničku službu i socijalnu skrb«. U USA prva hrvatska nacionalna župa osniva se 1894, a danas ih ima četrdesetak i četiri samostana, u Kanadi 11 župa, itd. U Šematizmu je prikazano djelovanje K. c. među Hrvatima u 25 država na pet kontinenta. Prikazujući razvoj pastve među iseljenicima prikazana je i povijest iseljavanja i naseljavanja Hrvata u pojedinim državama širom svijeta. Također je slično prikazan i pastoralni rad među Slovincima u tuđini. Pored pastoralnog rada među hrvatskim i slovenskim iseljenicima, na stotine svećenika Hrvata i Slovenaca djeluje među vjernicima drugih etničkih zajednica širom svijeta. Posebno su obrađene slovenske manjine u Italiji, Austriji i Mađarskoj, te hrvatske manjine u Austriji, Čehoslovačkoj, Mađarskoj, Rumunjskoj i Italiji.

Na kraju Šematizma nalaze se statistički podaci o svim mogućim vidovima djelovanja Crkve od 1939. do 1974. po desetljećima i razni imenici-kazala koji će pomoći čitatelju u traženju željenih podataka, kako crkveno-vjerskih tako i onih o etničkim skupinama u pojedinim razdobljima i prostorima koji su obuhvaćeni pregledom djelovanja Katoličke crkve u Jugoslaviji.

A. Mijatović

ŠEMATIZAM FRANJEVAČKE PROVINCIJE UZNESENJA BL. DJ. MARIJE U HERCEGOVINI 1977, Mostar 1977, str. 295 + fotosi.

Šematizam Franjevačke hercegovačke provincije Uznesenja Bl. Dj. Marije sa sjedištem u Mostaru, koji je nedavno izišao iz tiska u mnogo čemu se razlikuje

je od dosadašnjih uobičajenih šematizama redovničkih zajednica, i to po načinu pristupa obradi predmeta, po opsegu sadržaja i po vremenskoj dosežnosti sadržaja.

Godine 1852. franjevcima Bosne Srebrene na području Hercegovine priznato je pravo na samostalnu redovničku zajednicu — kustodiju — a četrdeset godina kasnije, 1892. ta redovnička zajednica dobiva status provincije. Tada je imala 2 samostana, 31 župu, 65 svećenika, 19 klerika i 5 braće redovnika. Za vrijeme I. svjetskog rata hercegovački franjevci odlaze u USA kao dušobrižnici hrvatskih iseljenika i ondje 1926. osnivaju komisarijat svete Obitelji.

Po podacima od 10. lipnja 1976. Provincija je imala 7 samostana, 38 župa i 270 članova; od tih je 200 svećenika, među njima 37 doktora teoloških i društvenih znanosti, inženjera itd., zatim 54 klerika, 11 novaka i 5 braće. Po podacima od 1. siječnja 1976. pastorizirali su 140.907 vjernika u 38 navedenih hercegovačkih župa. Komisarijat u USA, sad kustodija, ima 1 samostan, 2 rezidencijalne kuće, 13 župa i 4 misije u Kanadi. Hercegovački franjevci u Švicarskoj drže 4, a u SR Njemačkoj 2 katoličke misije gdje su na usluzi hrvatskim katoličkim i drugim radnicima u inozemstvu svojom pastoralnom i socijalnom djelatnošću. Osim tog opslužuju u Austriji 1 župu s njemačkim stanovništvom, a održavaju i jednu misiju u Zairu (Afrika) od konca 1968. Braća Provincije izdaju i više raznih glasila i publikacija, od kojih se neka tiskaju i u preko desetak tisuća primjeraka. To bi bila približna slika hercegovačke franjevačke provincije.

Autori Šematizma, sve poznati franjevci — Pandžić, Bonicije Rupčić, Šilić, Bagarić, Bambir, Viktor Nuić i Ljubo Krašić — obradili su i prikazali ne samo povijest Provincije nego i razvoj svake župe u povijesnom, gospodarskom, socijalnom i kulturnom pogledu, gradnju crkvi, župnih ureda i samostana, naveli sve lokalitete i spomenike značajne kako za vjerski tako i za odgojni, prosvjetni i kulturni život. Većina tih prikaza, koji su u stvari mini-monografije svake župe, svojim pregledom seže od najstarijih ci-

vilizacija na navedenom prostoru do najnovijih dana, prikazujući suvremenu problematiku svojih vjernika.

Šematizam je pun tablica, brojki i raznih usporedbi s podacima. Potrebno je napomenuti da je na prostoru župa te franjevačke zajednice 1743. živjelo 10.362 vjernika, godine 1940, dakle pred II svjetski rat, 131.648 vjernika, a danas živi, kako je već navedeno 140.907 vjernika. Među tim podacima nalazimo, npr., da je u I. svjetskom ratu izginulo ili umrlo od gladi i bolesti u župama Provincije 9.404 osobe, a u II. svjetskom ratu izginulo i nestalo 9.403 osobe, da je poslije 1945. odselilo s područja Provincije preko 8 tisuća obitelji i na tisuće pojedinaca, da se danas u inozemstvu nalazi 9.648 radnika, da se iz tog kraja škola i usavršava u zvanjima na tisuće srednjoškolaca i sveučilištaraca itd. Treba napomenuti da su ti podaci približni, jer se potpuni iz mnogih objektivnih razloga nisu mogli prikupiti.

Šematizam Hercegovačke franjevačke provincije koristan je i zanimljiv, ne samo za vjernike kojima je prvenstveno namijenjen nego i za sve one koji se bave prošlošću i sadašnjošću Hercegovine, kako s crkvenog, tako i sa šireg društvenog područja.

A. Mijatović

TOMISLAV J. ŠAGI-BUNIĆ, POVIJEST KRŠĆANSKE LITERATURE. Prvi svezak: Patrologija od početka do sv. Ireneja. Volumina theologica (Biblioteka Centra za koncilski istraživanja, dokumentaciju i informacije »Kršćanska sadašnjost«), sv. VI, Zagreb 1976, str. XIX i 512.

Kad se prilikom pojave nekog djela kaže da se njime popunjava praznina koja već odavno postoji, onda to zvuči kao običajna popratnica koja je izgubila svoju uvjerljivost. Međutim, za djelo Tomislava Janka Šagi-Bunića »Povijest kršćanske literature«, sv. I: Patrologija od početka do sv. Ireneja, valja reći da predstavlja doista prinos za

kojim se odavno u nas osjeća potreba, ne tek teološka, nego naprosto kulturološka.

Riječ je o zamašnom pothvatu da se izda cjelovita povijest kršćanske literature. Doduše ni autor prvog sveska niti izdavač nigdje ne govore kako inicirani niz treba izgledati, koje razdoblje ima obuhvatiti, no iz svega se vidi da namisao postoji.

Drugi narodi odavno imaju povijest kršćanske literature otačkog doba tzv. patrologiju. Mi je zapravo dobivamo tek sada. Postavlja se pitanje: nije li trebalo prevesti jednu od standardnih patrologija kao što je ona Altanerova (B. Altaner, *Patrologie*, Freiburg 1960) koja je prevedena na brojne jezike. Kad bismo i imali Altanera u prijevodu, Šagijeva patrologija ne bi time bila ništa manje potrebna. Naša, nazovimo tako Šagijevu patrologiju, ima svoj vlastiti biljeg. Patrologije se, naime, pojavljuju u raznim oblicima od kojih kao krajnje bilježimo bibliografski i antologijski oblik. Prvi, bibliografski oblik patrologija predstavlja neku vrstu tehničkog vodiča kroz edicije otačkih spisa. Drugi, antologijski oblik patrologija predstavlja rukovete blistavih ili značajnih otačkih ulomaka. Jedan i drugi oblik imaju, dakako, svojih prednosti i svojih manjaka. Prednost prvoga bibliografskog oblika jest tehnička služnost, a nedostatak je u tome što idejni i doktrinarni tokovi nisu vidljivi. Prednost pak, antologijskog tipa jest u tome što se čuje izvorna riječ otaca, no nedostatak je u nesistematičnosti.

Šagi je udario vlastitim putem; on »posvećuje relativno veliku pažnju prikazivanju nauke starih kršćanskih pisaca, što do te mjere nije učinjeno ni u jednom standardnom priručniku ili udžbeniku patrologije u svijetu« (str. XVII). Stavljajući u središte doktrinarna žarenja, idejne rasprave i mislene tokove, Šagi je učinio svoje djelo mnogostruko korisnim. Korisnim za teologa zbog povijesti dogmi, za povjesničara i filozofa zbog prikaza doktrinarnih kretanja u ranom kršćanstvu koje se sretalo s grč-

kom i hebrejsko-grčkom misli (Filon Aleksandrijski), za književnog povjesničara zbog naukovnog supstrata kršćanske književnosti.

Daljnja značajka Šagijeva djela jest u tome da je vodio računa o gotovo svim, makar i djelomičnim, naporima koji su na području izučavanja patristike kod nas učinjeni, te tijekom svog raspravljavanja na njih upućuje.

Najzad, postavlja se pitanje: koliko, je svojom osebujnom koncepcijom pisac postigao prednosti i izbjegao manjkavosti bibliografskog i antologijskog načina pisanja patrologije. Šagi nije zanemario bibliografsku stranu; on donosi osnovnu i suvremenu bibliografiju za svakog pisca i svaku temu. Što se izbora otačkih tekstova tiče, donosi tijekom samog raspravljavanja šire izvode, pa i jedan cjeloviti tekst, no možda bi bilo dobro da je kao prilog donio u cjelini i neke kraće, a baš za nauk značajne spise u prijevodu. Na taj bi način čitalac mogao cjelovitije čuti i osjetiti riječ starine, a studenti bi se mogli okušati u analizi drevnih tekstova, pogotovo ako bi usporo bio donesen i izvorni tekst.

Iscrpna kazala (biblijsko, autorsko, predmetno) čine djelo pristupačnijim.

Ivan Golub

FILIGRANOLOŠKA PRIMJEDBA

U svom prinosu *Filigranološka problematika i papir dubrovačkog arhiva* (Šidakov zbornik, HZ XXIX—XXX, 1976—77, 58) Vladimir Mošin tiskao je crteže »značajnog filigrana« koji je našao u knjizi Liber Maleficiorum Lamenti del Criminali iz 1783—84. u Histo-rijskom arhivu u Dubrovniku.

Opisujući njegovu lijevu polovicu piše da je to »monogram HIS ispod križa«, a u desnoj polovici nalazi monogram »koji sadrži inicijal M — vjerojatno [...] tadašnjeg obnovitelja fabri-anske industrije papira, Pietra Milliana (1744—1817)«.

I površan pogled na te vodene znakove pokazuje da je pisac pogriješio. Naime, na lijevoj strani očito je nacrtan monogram Isusova imena IHS prema tri početna grčka slova tog imena (ponekad se to tumači kraticom latinskih riječi Iesus, Hominum Salvator), koji se često nalazi na kršćanskim spomenicima i na mnogim pročeljima kuća, npr. na hrvatskoj obali. Na crtežu se jasno vidi kako dno križa prelazi u trabikulu koja spaja haste slova H. Da značenje monograma bude još očitije, ispod njega su tri klinca, simboli Isusove smrti na križu.

Pisac nije imao sreće ni s desnim monogramom. Tu, pak ne može biti riječi o Pietru Millianiju, jer je monogram složen od uresno isprepletenih slova A i M. A takav je njihov splet općenito poznat znak s crkvenih zidova, svetih slika i sličica te medaljica kao marijanska kratica za tzv. anđeoski pozdrav Ave Maria. Pod monogramom je također marijanski znak mjeseca (polumjeseca), poznat iz ikonografske kombinacije Djevice koja gaji zmiyu na mjesčevoj lopti.

Trpimir Macan

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XXXI—XXXII

1978—1979

Redakcijski odbor:

IVAN KAMPUŠ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
SAVEZ POVIJESNIH DRUŠTAVA HRVATSKE
ZAGREB